

P e t i d i o

BORBENA DEJSTVA DO AVGUSTA 1944.

NOVE AKCIJE PROTIV ČETNIKA — DO SREDINE APRILA

Ponovno oslobođenje Prnjavora pored vojnog imalo je i politički značaj za dalji razvoj NOB-a, u srednjoj Bosni. Tokom šeste neprijateljske ofanzive narod je bio izložen bezobzirnomo zlostavljanju i pljački, pa je povratak naših jedinica u ove krajeve okuražio stanovništvo i još jače ga vezao za NOP. Narod je svestrano prihvatio i pomagao naše jedinice. Takva situacija u mnogome je doprinijela relativno brzom oporavku boraca koji su tokom ofanzive u znatnom broju bili oboleli od pjegavog tifusa i gripa. Tome je doprinijela i akcija sanitetskih organa svih jedinica, vođena pod parolom »smrt nečistoći, vaškama i pjegavcu«.

Bila je to, u stvari, široka kampanja higijenskog prosvječivanja naroda u koju su pored sanitetskih organa bili uključeni i pismeniji borci. Odštampano je i podjeljeno po kućama uputstvo kako se treba boriti protiv pjegavca i kako iskorijeniti vaške. Brojne ekipe su parile odeću i posteljinu u »partizanskim buradima«, krečile prostorije i liječile bolesne borce i civilno stanovništvo. U tom poslu posebno su se istakle drugarice iz jedinice, čime su zadobile veliko povjerenje kod stanovnika svih sela u kojima je sprovedenja ova značajna akcija.¹⁵²

Ove okolnosti, kao i priliv novih boraca, uticale su da se za mjesec dana stanje u jedinicama 11. divizije potpuno sredi.

¹⁵² Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić. n/d. strana 166.

Na dan 15. februara 1944. divizija je imala slijedeće brojno stanje ljudstva i naoružanja:

U 5. kozarskoj brigadi bilo je 1.161 boraca i starješina. Naoružanje brigade sastojalo od 2 teška i 1 ručnog minobacača, 751 pušaka, 71 puškomitraljeza, 22 strojnice, 74 pištolja, 303 ručne bombe 2 protivtenkovske puške, 10 granata za teški i 32 za ručni minobacač, 24.870 puščanih metaka i 20 metaka za protivtenkovske puške. Raspolagala je sa 11 jahaćih i 99 tovarnih konja.

U 12. krajiškoj brigadi bilo je 693 borca i starješina. Naoružanje brigade sastojalo se od 1 teškog minobacača, 499 pušaka, 36 puškomitraljeza, 18 strojnice, 51 pištolja, 244 ručne bombe i 1 protivtenkovske puške, 2 granate za minobacač, 17.821 puščanih metaka, 19 metaka za protivtenkovsku pušku. Raspolagala je sa 47 jahaćih i 13 tovarnih konja.

U 14. srednjobosanskoj brigadi bilo je 676 boraca i starješina. Naoružavanje se sastojalo od 4 teška i 1 ručnog minobacača, 529 pušaka, 34 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 13 strojnice, 68 pištolja, 174 ručne bombe i protivtenkovske puške, 37 granata za teški i 3 za ručni bacač, 35.660 metaka, 5 metaka za protivtenkovsku pušku. Raspolagala je sa 51 jahaćim ili tovarnih konja.

Stab divizije i prištabske jedinice brojale su 106. boraca i starešina. Naoružanje: pušaka 85, puškomitraljeza 5, strojnice 1, pištolja 9, ručnih bombi 25, puščanih metaka 2.449. Jahaćih konja 4, tovarnih 17.

Divizijska bolnica 60 boraca i starješina, naoružana sa 30 pušaka, 900 metaka, 50 tovarnih konja.

Ukupno brojno stanje divizije bilo je 2.696 boraca i starješina. Naoružanje: 7 teških i 2 ručna minobacača, 1.894 puške, 146 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 54 strojnice, 202 pištolja, 756 ručnih bombi, 4 protivtenkovske puške, 49 granata za teški i 35 za ručni minobacač, 81.700 puščanih metaka i 44 metka za protivtenkovsku pušku. Raspolagala je sa 113 jahaća i 190 tovarna konja.

U brojno stanje 5. brigade unesena su brojna stanja Prnjavorskog i Tešanjско-tesličkog NOP odreda (oko 150

ljudi) a u brojno stanje 12. krajiške brigade, brojno stanje Banjalučkog i Motajiškog odreda (oko 100 ljudi).¹⁵³

Brojno stanje 12. slavonske brigade (koja je u to vrijeme bila potčinjena 11. diviziji) bilo je: 1.382 borca i starije naoružani sa 722 puške, 78 puškomitraljeza, 9 teških mitraljeza, 25 šmajsera, 82 pištolja, 4 laka minobacača, 2 teška minobacača, 2 protivtenkovske puške, 378 ručnih bombi, 55.687 puščane i mitraljeske municije, 140 metaka za protivtenkovsku pušku, 16 granata za minobacač. Raspolagala je sa 87 tovarnih i jahaćih konja.¹⁵⁴

Tako su sredinom februara 1944. ukupne snage 11. divizije bile 4.078 boraca, naoružanih sa 2.616 pušaka, 224 puškomitraljeza, 13 teških mitraljeza, 9 teških i 6 lakih minobacača, 6 protivtenkovskih pušaka, 79 strojica, 284 pištolja, 1.134 ručne bombe, 137.387 puščanih i mitraljeskih metaka, 100 granata za minobacače i 114 metaka za protivtenkovske puške. Jedinice su raspolagale sa 390 jahaćih i tovarnih konja.

#

Teritorija na kojoj su bile razmještene jedinice 11. divizije (širi prostor Prnjavora, kao i prostori između Prnjavora i Teslića, odnosno Prnjavora i Kotor Varoša, Prnjavora i Dervente, te Teslića i Dervente) nudio je solidan smještaj i dobru ishranu boraca, jer je bio žitnica srednje Bosne. Jedan od zadataka 11. divizije bio je prikupljanje žita i drugih namirnica za jedinice 1. proleterske i 10. krajiške divizije koje su djelovale u rejonu Jajce — Gornji i Donji Vakuf, Prozor, Bugojno i planine Manjača.

Da bi što uspješnije izvršili zadatak bilo je potrebno prethodno razbiti četničke snage, koje su uz okupatorsko-ustašku pomoć znatno ojačale tokom šeste ofanzive, pa iako potisnute u okupatorske garnizone često su upadale na oslobođenu teritoriju, napadale naše manje jedinice, organe narodne vlasti i pljačkali stanovništvo.

¹⁵³ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 70. Brojno stanje ljudstva i naoružanja jedinica 5. korpusa NOVJ na dan 15. februara 1944. strana 296 i 297.

¹⁵⁴ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 108. Brojno stanje ljudstva i naoružanja 12. slavonske brigade na dan 20. februara 1944.

Procenjujući da sa postojećim snagama nije u stanju izvršiti akciju širih razmjera protiv četnika, štab 11. divizije je 19. februara 1944. obavijestio štab 1. proleterske divizije o situaciji u sjevernom dijelu srednje Bosne i istakao potrebu sadejstva u borbi protiv četnika.¹⁵⁵

Tom prilikom štab 11. divizije predložio je štabu 1. proleterske divizije da u rejon Prnjavor — Derventa ili u rejon Jošavke, uputi jednu brigadu, koja bi kontrolisala određeni teren, čime bi odgovarajuće jedinice 11. divizije bile oslobođene za aktivna dejstva protiv četnika. Pored toga rejon na kojem bi se razmjestila brigada 1. proleterske divizije nudio je daleko bolje uslove za odmor i ishranu boraca.

Štab 1. proleterske divizije prihvatio je prijedlog 11. divizije i 27. februara 1944. u rejon Šnjegotina — Jošavka — Dubrava — Branešci uputio tri bataljona 1. proleterske brigade, pod komandom zamjenika komandanta brigade Sava Maškovića i političkog komesara Mirka Jovanovića.¹⁵⁶

U drugoj polovini februara 1944. jedinice 11. divizije pratile su pokrete četnika i prikupljale podatke o njihovoj snazi. Tako je štab 12. slavonske brigade 13. februara 1944. prikupio podatke o četnicima na desnoj obali Vrbasa u rejonu Srbac — Gornji i Donji Lepenac — Bosanski Kobaš. U podacima se navodi da se u Srpcu nalazi štab srednjo-bosanskog četničkog korpusa, a da su na širem prostoru oko Srpa razmještene četničke jedinice Rade Radića, Nikole Forkape, Ljube Bundala, kao i da se među tim četničkim snagama nalaze i dva oficira Draže Mihailovića i tri oficira Milana Nedića koji su došli iz Srbije. Štab 12. slavonske brigade predložio je štabu 11. divizije da zajedničkom akcijom napadnu i likvidiraju navedene četničke jedinice.

Na osnovu prikupljenih podataka, štab 11. divizije 16. februara 1944. naredio je štabovima 12. slavonske i 14.

¹⁵⁵ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 94. Obaveštenje štaba 11. divizije od 19. februara 1944. štabu 1. proleterske divizije o situaciji u sjevernom dijelu srednje Bosne i potrebi saradnje u borbi protiv četnika.

¹⁵⁶ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 130. Naredenje štaba 1. proleterske brigade od 26 februara 1944. potčinjem jedinicama za razbijanje četnika na prostoru Šnjegotina — Jošavka — Branešci.

srednjobosanske brigade da razbiju četničke snage u rejonu Srpca i Motajnice.¹⁵⁷

Zadatak 12. slavonske brigade bio je da sa dva bataljona nastupa pravcem Bosanski Kobaš — Brusnik — Vlakinci — Kaoci — Srbac i da sa manjim udarnim grupama prodire između Srpca i Bosanskog Davora sa ciljem upada u Srbac i napada na štab četničkog korpusa. Sa jednim bataljonom trebala se kretati pravcem Gornja Lepenica — Donja Lepenica — Sitneški Trk — Smajinci, s ciljem hvatanja četničkih grupa koje su bile razmještene po seoskim kućama. Sa jednim bataljonom trebalo je zaposjesti rejon sela Smrtići Kunovo, u cilju kontrolisanja komunikacije Derventa — Tromeđa — Prnjavor i obezbeđenja Prnjavora.

Zadatak 14. srednjobosanske brigade bio je da sa dva bataljona nastupa pravcem Lišnja — Nožička — Kovačevića Brdo — Petkovići — Selište — Brnjovica — Razboj, sa ciljem postavljanja zasjeda na tom pravcu, a sa manjim udarnim grupama upasti u Srbac s ciljem likvidacije četničkih jedinica u tome mjestu. Sa jednim bataljonom nastupati pravcem Potočani — Otpočivaljka i postaviti zasjedu na liniji Srđevići — Razboj i uspostaviti vezu sa dijelovima 12. slavonske brigade koji nastupaju dolinom Lepenice. Brigadama je naređeno da 17. februara 1944. u 18,00 časova počnu pokret. Za koordinatora sadejstva određen je bio Đurin Predojević, zamjenik komandanta 11. divizije.

Ta akcija, međutim, nije uspjela. Primjetivši pokret naših brigada i obavješteni od svojih jataka četnici su se uspjeli izvući, pa je došlo samo do sporadičnih sukoba u kojima je poginulo nekoliko četnika. Naše jedinice nisu imale gubitaka.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 66. Obavještenja štaba 12. slavonske NOU brigade od 14. februara 1944. štabu 11. divizije o rasporedu četničkih jedinica na prostoru Gornji i Donji Lepenac — Srbac — Bosanski Kobaš i Dokumentat 80. Naređenje štaba 11. divizije za likvidaciju četnika na sektoru Moteice i Srbca.

¹⁵⁸ Zbornik tom IV, knj. 22, dok. 80. (napomena br. 3) i dok. 107. Izvještaj štaba 12. slavonske NOU brigade štabu 6. korpusa NOVJ odredu i akcijama brigade od 1. do 20. februara 1944.

Nakon ove akcije, 12. slavonska brigada ostaje u širem rejonu Srpcu, dok su 5. kozarska i 14. srednjobosanska brigada koncentrisane u Prnjavoru, gdje je 23. februara 1944. održana svečanost povodom 26. godišnjice osnivanja Crvene armije.

U okviru te svečanosti, kojoj je prisustvovalo oko 600 građana Prnjavora i okoline, izvršena je smotra 5. i 14. brigade, a grupa boraca, omladinaca iz 1. bataljona 5. brigade, pod komandom Dragana Milašina, zamjenika komandanta 1. bataljona, izvela je sletsku vježbu sa puškama. Zatim je politički komesar 11. divizije Blažo Đuričić održao referat o osnivanju Crvene armije, a komandant 11. divizije Miloš Šiljegović referat o razvoju naše Narodnooslobodilačke vojske. Naveče su borci 5. brigade priredili uspješan kulturno-umjetnički program sa tematikom iz NOR-a.¹⁵⁹

.

U cilju veće pokretljivosti, oslobađanja od rastresitog rasporeda i operativnijeg dejstva brigade, a istovremeno kontinuiranog vojničkog i političkog djelovanja na oslobođenoj teritoriji, štab 11. divizije, odlučio je da se ponovo formiraju Motajički, Prnjavorski, Tešanjско-teslički i Banjalučki NOP odredi.¹⁶⁰

Za komandanta Motajičkog odreda postavljen je Dušan Simić, dotadašnji zamjenik komandanta 3. bataljona 12. krajiške brigade, a za političkog komesara Ljuba Mravović, koji je i ranije bio politički komesar istog odreda. Svo ljudstvo tog odreda je, naredbom štaba 11. divizije od 13. januara 1944, bilo raspoređeno u 12. slavonsku, 12. krajišku i 14. srednjobosansku brigadu, vraćeno u odred.

Za komandanta Prnjavorskog odreda postavljen je Savo Cerek, dotadašnji komandant 5. bataljona 5. kozarske brigade, a za političkog komesara Mladen Vukosavljević.

¹⁵⁹ Zbornik, tom IV, knj. 23. dok. 24. Izvještaj štaba 11. divizije od 4. marta 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu brigada od 16. do 29. februara 1944.

— Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 162.

¹⁶⁰ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 97. Naređenje štaba 12. krajiške brigade od 18. 02. 1944. štabovima 1. i 4. bataljona u vezi sa naredbom štaba 11. divizije o vraćanju ljudstva radi formiranja Motajičkog i Banjalučkog NOP odreda.

Štabu 5. brigade naređeno je da za taj odred iz 5. bataljona izdvoji 60 boraca, a ostalo ljudstvo 5. bataljona rasporedi u svoj 4. bataljon.

Za komandanta Tešanjско-tesličkog odreda postavljen je Dragan Milašin, dotadašnji zamjenik komandanta 1. bataljona 5. kozarske a za političkog komesara Mirko Lukić. Štabovima 5. i 12. krajiške brigade, naređeno je da svo ljudstvo bivšeg Tešanjско-tesličkog odreda uputi u novoformirani odred.

Za komandanta Banjalučkog NOP odreda postavljen je Milorad Vidović, dotadašnji komandant Požeškog odreda, a za političkog komesara Ratko Resanović, dotadašnji politički komesar 2. čete 1. bataljona 12. krajiške brigade. Štabu 12. krajiške brigade naređeno je da za novoformirani odred izdvoji 50 boraca, a ostalo ljudstvo bivšeg Banjalučkog odreda rasporedi u svoje bataljone. Svim štabovima brigade naređeno je da pruže pomoć pri formiranju partizanskih odreda.¹⁶¹ Istom naredbom štaba divizije, za načelnika štaba 14. srednjobosanske brigade postavljen je kapetan Albert Trinkić, dotadašnji komandant Prnjavorškog vojnog područja.

Tokom januara i februara 1944. došlo je do kadrovskih promjena i u štabu 11. divizije. Za političkog komesara divizije još početkom decembra 1943. postavljen je Blažo Đuričić, a dotadašnji politički komesar divizije Žarko Zgonjanin otišao je na novu dužnost, van 11. divizije. Za komandanta divizije postavljen je Miloš Siljegović, dotadašnji komandant 11. krajiške brigade, a dotadašnji komandant 11. divizije Josip Mažar Soša upućen je na novu

¹⁶¹ Naredbom od 27. marta 1944. štab 5. korpusa NOVJ, upozorava štab 11. divizije, da ne shvati kruto raniju naredbu Vrhovnog štaba po kojoj partizanski odredi treba da broje oko 100 ljudi. Štab 5. korpusa naglašava da brojna stanja odreda moraju biti približna brojnom stanju četničkih jedinica koje se nalaze na toj prostoriji, jer samo na taj način odredi mogu voditi uspješnu borbu protiv njih (Zbornik, tom IV, knj. 23, dok. 133). Naređenje štaba 5. korpusa od 27. marta 1944. štaba 11. divizije da po preuzimanju prostorije Vrbas — Vrbanja od strane 39. divizije orjentiše svoje glavne snage na komunikaciju Bosanski Brod — Sarajevo.

dužnost u štab 5. korpusa. Na novu dužnost van 11. divizije upućen je i dotadašnji načelnik štaba divizije Marko Pekić.

Kozarčanima je teško pao rastanak sa trojicom rukovodilaca, a posebno sa Sosom, živom legendom Kozare, o kome su pjevane pjesme u spletenom kozaračkom kolu i o čijem junaštvu su pričane priče na prelima i skupovima po selima Knježpolja. Narod i borci Kozare neizmjereno su voljeli tog mršavog, visokog, prkosnog i ljutitog čovjeka, druga i komandanta. On je bio s njima, od prve akcije Lješljanskih Rudara, ustaničkih dana 1941. u logoru 1. čete kozarskog odreda na Mednjaku, u akciji na Podgradec, Mrakovicu i Prijedor, u bezbrojnim jurišima na Potriji, Cupića brdu, Pogledjeru, Jelovcu i Rovnom gaju, tokom velike neprijateljske ofanzive na Kozari, juna i jula 1942, u Bihaćkoj operaciji i u velikoj ofanzivi Krajiških brigada pri likvidaciji 1.000 neprijateljskih bunkera na frontu koje se protezao od Sanskog Mosta do Bujanskog Novog i u desetine drugih manjih i većih akcija.

Prikupivši podatke da se na prostoru Klašnice — Boškovići — Dragovići — Prosjek — Gumirje — Otpočivaljka — Gornji i Donji Martinci nalaze brojnije četničke snage »Motajička« i »Župska« četnička brigada i još neke manje četničke grupe, štab 11. divizije odlučio je da sa jačim snagama opkoli i uništi tu četničku grupaciju. Za izvršenje zadatka određene su 1. proleterska, 5. kozarska, 12. krajiška, 12. slavonska brigada i Prnjavorski odred. Raspored » jedinica za napad bio je sledeći:

— Peta kozarska brigada sa jednim bataljonom posjeda položaj u rejonu Klašnica, u selima Varošiste, Čardačine i Davići i na njemu ostaje do završetka akcije. Zadatak da četnicima spriječi odstupnicu prema Banjaluci. Sa dva bataljona u četnim kolonama nastupa pravcem Parremija — Veljenica — Veljeničko Brdo — Mitrovo Groblje, sa zadatkom pročešljavanja Otpočivaljke, Bukovara, Babušnice i izbijanja na Gumjere i Milosavac.

— Prva proleterska brigada, sa jednim bataljonom nastupa pravcem Kadinjani — četojevići i spušta se niz dije-

ku Turjanicu, posjeda položaje u selu Boškovići, uspostavljaajući vezu na lijevom krilu sa bataljonom 5. kozarske brigade u selu Davići. Zadatak, spriječiti četnicima odstupnicu prema Banjaluci. Sa jednim bataljonom posjeda cestu Banjaluka — Prnjavor u selima Devetine i Hrvaćani, sa istim zadatkom kojeg je dobio bataljon u Boškovićima, a sa jednim bataljonom u četnim kolonama nastupa pravcem Osoje — Mračaj, sa zadatkom da izbije na visove Oštra Glavica — Otopčivaljka.

— Dvanaesta krajiška brigada sa jednim bataljonom nastupa u četnim kolonama pravcem sela Mračaj — Mujinci — Mramor — Uspovci, sa zadatkom da preko visova Otopčivaljka i Oštra Glavica izbije u rejon sela Dragovići.

— *Dvanaesta slavonska* brigada sa jednim bataljonom posjeda sve puteve koji vode za Vrbas od Šeškovaca do Gumjerskog Luga, sa zadatkom sprečavanja četnicima odstupnice prema Vrbasu. Sa jednim bataljonom nastupa u četnim kolonama pravcem Kamen — Petkovići, uspostavljaajući vezu na Mitrovom Groblju sa jedinicama 5. kozarske brigade, a zatim pravcem Čardačište — Martinac — Milanovac izbija na Veliko Groblje. Sa jednim bataljonom u četnim kolonama nastupa pravcem Brđani — Radovača — Brezovača — Krivaja — Martinci i spaja se sa svojim bataljonom koji drži zasjedu kod Kriškovača.

— Prnjavorski odred ostaje u rejonu Mačinog Brda, sa zadatkom obezbjeđenja Prnjavora, a po završetku akcije sa osloncem na jedinice 1. proleterske i 5. kozarske brigade spušta se u rejon Slatine, gdje se zadržava do daljeg naređenja.¹⁶²

Napad na četnike otpočeo je 6. marta 1944. u 04,00 časova. Prije prelaska u napad naših glavnih snaga, jedinicama predviđenim za postavljanje zasjeda naređeno je da neopaženo, pređu kroz teritoriju zaposjednutu od četnika i posjednu određene im položaje.

Tom prilikom četnici su bili potpuno iznenađeni našim napadom, tim više što je dan ranije i u toku noći, 5/6. marta 1944. vladalo veliko nevrijeme. Potisnut od naših snaga koje su nastupale iz raznih pravaca u više kolona, četnici su pokušali da se probiju prema Klačnicama i Banjaluci,

¹⁶² Zbornik, tom IV, knj. 23, dok. 23. Naređenje štaba II. divizije od 4. marta 1944. potčinjenim jedinicama i 1. proleterskoj brigadi za uništenje četnika u sjevernom dijelu srednje Bosne.

ali su u rejonu sela Boškovići — Dovići — Cardačani — Klašnice dočekani snažnom vatrom jednog bataljona 1. proleterske i jednog bataljona 5. kozarske brigade. U kratkom ali žestokom sukobu četnici su pretrpeli znatne gubitke. Potiskivani od naših snaga koje su nastupale sa juga, četnici su nabačeni na Vrbas, gdje su priručnim sredstvima i plivanjem u potpunom neredu prešli na lijevu obalu Vrbasa u Lijeve Polje, pri čemu se znatnan broj utopio.

Gubici četnika u tim borbama i kasnijim gonjenjima do 20. marta 1944. bili su 141 poginuo ili se utopio u Vrbasu, 5 ranjenih i 9 zarobljenih. Ukupno 155 četnika bilo je izbačeno iz stroja.

Naši gubici bili su 2 poginula i 2 ranjena. U tim borbama nestao je i Ljubo Bundalo, zloglasni komandant »Župske« četničke brigade i komandant jednog četničkog bataljona. Poraz četnika mogao je biti i veći da je 1. bataljon 12. slavonske brigade blagovremeno postavio zasjedu u rejonu sela Kriškovaca i onemogućio četnicima bjekstvo preko Vrbasa.

Tom akcijom očišćen je od četnika sjeverni deo srednje Bosne na prostoru od Klašnica do Srpeca. Naše dvije brigade, 12. slavonska i 12. krajiška nastavile su čišćenje terena na prostoru Srbac — Prnjavor — Bosanski Kobaš — Tromeda — Glogovac, odnosno, Kalenderovci — Pojezna — Doboj.¹⁶²³

O stanju kod četnika poslije poraza, govori raspis komandanta četničke komande »Zapadne Bosne«, upućen 21. marta 1944. potčinjenim jedinicama.

»... U posljednje vreme po pojedinim korpusima dešavaju se zaista čudne stvari, stvari koje pokazuju krajnju malodušnost — ne kod boraca, nego kod starešina. Ova malodušnost kod pojedinih starešina verovatno dolazi zbog mentalnog jakog pritiska partizana na sektorima pojedinih jedinica. Ovu svoju malodušnost pojedine nesavesne stare-

^{162a} Zbornik, tom IV, knj. 23, dok. 95. Izvještaj štaba 11. divizije od 18. marta 1944. štaba 5. korpusa o dejstvu od 1. do 15. marta. Dokument br. 62. Izvještaj izdvojenog dijela štaba 1. proleterske brigade od 13. marta 1944. štabu brigade o situaciji u srednjem dijelu srednje Bosne. Dokument br. 118. Izvještaj štaba 12. slavonske brigade od 20. marta 1944. štabu 6. korpusa NOVJ o borbama i stanju brigade od 20. februara do 20. marta.

šine prenose i na svoje potčinjene, te od nekada najboljih jedinica stvorili su strašljive jedinice koje se potraše bježeći .. 163

Poraz pretrpljen u donjem toku Vrbasa bio je direktan povod međusobnih trvenja četničkih vođa koja su počela inače još 1942. u srednjoj Bosni, a koja su se pretvorila u žestoke svađe i optužbe. Rade Radić, koji u to vrijeme nije imao nikakve vojne funkcije (bio je član četničkog nacionalnog komiteta), optužio je oficire za poraz i preko »vođa iz naroda«, pokušao da se stavi na čelo »Jošavačke«, »Župske« i »Motajičke« četničke brigade. U tom cilju nastojao je da diskredituje majora Vranješevića komandanta četničke komande »Zapadna Bosna«, što se vidi iz pisma kojeg je Vranješević uputio Radiću 22. marta 1944. a u kojem između ostalog piše:

»... Zašto vi iznosite razne laži i klevete za mene, potpuno je jasno, jer vaša bolesna ambicija, ne može da miruje i nastojite svim silama i sredstvima ne prezajući pri tome, da dođete do cilja, tj. da ponovo zauzmete vodeći položaj u četničkim redovima... Za vas je važnije kupiti rakiju po Potočanima i okolinu, nego voditi borbu protiv neprijatelja .. «im

Naše snage su nastavile tokom marta 1944. gonjenje već razbijenih grupa, a istovremeno je izvođen i intenzivan politički rad na terenu i mobilizacija novih boraca.

, # t_

U drugoj polovini marta 1944. jedinice 11. divizije imale su sledeći raspored: Peta kozarska brigada nalazila se na liniji s. Milosavci — Papažani — Kriškovci — Seškovci — Martinac — Nožička, odakle su jedinice brigade, pored likvidacije ostataka četnika, noću upućivale jače patrole, odelenja i vodove, a ponekad i čete u Lijeve polju, sa zadatkom hvatanja četnika, razoružanja manjih neprijateljskih posada po selima i mobilizacije novih boraca.

163 Arhiv VII, reg. br. 47/2, kut. br. 205. (četnički fond).

164 Arhiv VII, reg. br. 5P/2, kut. br. 205 (četnički fond).

Te grupe su u selima Lijeve Polje, uz pomoć pozadinskih radnika, saradnika NOP-a, održale niz konferencija i sastanaka sa narodom na kojima su tumačene odluke AVNOJ-a, kao i vojno-politička situacija na ratištima. Takav rad dao je vrlo dobre rezultate, jer se tokom marta u naše jedinice, dobrovoljno javilo preko 150 omladinaca. Narod Lijeve polja razvio je široku akciju za prikupljanje odjeće, obuće i životnih namirnica za naše jedinice.

Za vrijeme boravka na tom terenu štab 5. kozarske brigade obnovio je razgovore i političke kontakte sa predstavnicima poljske nacionalnosti, koji su bili započeti u jesen 1943. Još tada je kod Poljaka postojala volja da uzmu aktivno učešće u NOB, ali zbog mnogih okolnosti — odsustvo naših jedinica, četničkih represalija, šesta ofanziva — do realizacije nije došlo ranije. Tada su međutim bili stvoreni svi uslovi za to.

Devetnaestog marta 1944. u selu Donji Martinac održana je šira konferencija sa pripadnicima poljske nacionalnosti na kojoj su govorili komandant 5. kozarske brigade Ranko Sipka, politički komesar 1. bataljona 5. brigade Joco Marjanović i Jan Kumuš potpredsjednik organizacije »Savez Poljaka« u Jugoslaviji.¹⁶⁵ Rezultat takvog političkog rada bio je, da je u narednih nekoliko dana u naše jedinice — 5. kozarsku, 12. slavonsku, 14. srednjobosansku brigadu i Prnjavorski odred — stupilo nekoliko desetina mladića — pripadnika poljske nacionalnosti.¹⁶⁶

Dvanaesta slavonska brigada nalazila se na prostoru Srbac — Kaoci, odakle se pomjerila u rejon Rakovac — Kunovi — Korovi — Nova Vas, čisteći ovaj teren od četnika, održavala vezu sa Slavonijom i prikupljala hranu u selima Posavine za potrebe jedinica 1. proletarskog korpusa i institucija Vrhovnog štaba.

Dvanaesta krajiška brigada nalazila se na prostoru Kalenderovci — Pojezna — Dobož, usmjeravajući deo snaga prema Tesliću u cilju zatvaranja pravca Teslić — Prnjavor. Zadatak brigade bio je da na prostoru između Doboja i Teslića čisti sela od četnika i ustaške milicije (Detlak, Drijen, Koleno).

¹⁶⁵ Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 154 i 165.

¹⁶⁶ Zbornik, tom IV, knj. 22, dok. 156. Izvještaj štaba 11. divizije od 31. marta 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu od 15. do 31. marta.

Četrnaesta srednjobosanska brigada nalazila se u širem prostoru Kotor Varoša, gdje je u nekoliko navrata vodila vrlo uspješne borbe sa četnicima, a 15. marta 1944. jedan bataljon ove brigade sprečio je jače četničke snage iz Jošavke, Crnog Vrha i Manjače da zauzmu Kotor Varoš.

Banjalučki, Prnjavorski, Motajički i Tešanjско-teslički odredi, svaki na svom terenu nastavljali su zaštitu stanovništva, mobilizaciju novih boraca, organizacijom četa političkom i vojnom obukom novih boraca. U ovom periodu neprijatelj je u nekoliko navrata pokušao da iz Banjaluke i Klačnica proдре na slobodnu teritoriju, ali je od strane naših jedinica bio odbačen.

Shodno naredbi Vrhovnog štaba od 20. marta 1944. štab 5. korpusa je svojom naredbom 26. marta 1944. formirao 39. banjalučku diviziju. Za komandanta novoformirane 39. divizije postavljen je Vojo Todorović, a za političkog komesara Niko Jurinčić, dotadašnji politički pomesar 5. kozarske brigade. Istom naredbom za političkog komesara 5. brigade postavljen je Mahmud Ibrahimpašić Mašo, dotada politički komesar bataljona u 8. krajiškoj brigadi.¹⁶⁷

Formiranje 39. divizije imalo je neposredan uticaj na rasterećivanje 11. divizije, jer je prema planu 5. korpusa 39. divizija raspoređena na prostor između rijeke Sane i Vrbanje sadejstvujući sa 4. krajiškom divizijom na svom lijevom krilu i sa 11. divizijom na desnom krilu. Preuzimanjem prostorije između rijeka Vrbasa i Vrbanje od strane 39. divizije oslobodile bi se znatne snage 11. divizije i omogućilo prenošenje dejstava u dolinu rijeke Bosne na komunikaciju Brod — Sarajevo.¹⁶⁸

Jedan od glavnih zadataka kojeg je štab 5. korpusa postavio tih dana štabu 11. divizije bilo je i dalje prikupljanje žita i drugih životnih namirnica i njihovo transportovanje.

¹⁶⁷ Zbornik, tom IV, knj. 23, dok. 130. Naredba štaba 5. korpusa od 26. marta 1944. za formiranje 39. banjalučke divizije i 15. krajiške brigade.

¹⁶⁸ Zbornik, tom IV, knjiga 23, dok. 133. Naređenje štaba 5. korpusa od 27. marta 1944. štabu 11. divizija da po preuzimanju prostorije Vrbas — Vrbanja od strane 39. divizije, orijentiše svoje glavne snage na komunikaciju Bosanski Brod — Sarajevo.

Štab 5. korpusa obavjestio je štab 11. divizije da je odlučio ojačati 12. krajišku brigadu, tako što će iz sastava 4. divizije izdvojiti jedan bataljon od 220 ljudi i isti uključiti u 12. brigadu. Štabu 11. divizije naređeno je da iz svog sastava i mobilizacijom novih boraca popuni 14. srednjobosansku brigadu.

Štab 4. krajiške divizije izvršavajući naređenje štaba 5. korpusa od 27. marta 1944. formirao je bataljon od 188 ljudi kojeg su sačinjavali pretežno borci iz Podgrmeča i Kozare i uputio ga u srednju Bosnu. Taj bataljon stigao je u rejon Kotor Varoš, 20 aprila 1944. i ušao u sastav 12. krajiške brigade kao njen 4. bataljon. Za komandanta bataljona postavljen je Đoko Banjac, za političkog komesara Dane Sobot i za zamjenika političkog komesara Nikica Gašić. Mjesto zamjenika komandanta ostalo je upražnjeno. Četni rukovodeći kadar ovog bataljona popunjen je iz sastava 12. krajiške brigade.

Tom popunom 12. krajiška brigada je znatno ojačala, ne samo brojčano nego i kvalitetno, budući su borci novformiranog bataljona bili mladići između 18 i 20 godina, a pored toga imali su iza sebe znatno borbeno iskustvo. Ovom popunom brojno stanje 12. krajiške brigade naraslo je na 942 borca, naoružanih sa 628 pušaka, 37 puškomitraljeza, 4 mitraljeza, 12 strojnice, 52 pištolja, 178 ručnih bombi i 18.698 puščanih metaka.¹⁶⁹

*

U prvoj polovini aprila 1944. raspored jedinica 11. divizije, sa izvjesnim pomjeranjima bio je slijedeći:

Peta kozarska brigada bez 1. bataljona, koji se nalazio ti Sipavljanima u zaštiti divizijske bolnice, nalazila se na prostoru s. Devetina — s. Milosavci — s. Martinac — s. Vršani. Zadatak brigade bio je čišćenje tog prostora od četnika, zatvaranje pravca na komunikaciji Klasnice — Prnjavor, mobilizacija ljudstva u Župi i Lijevča Polju, kao i prikupljanje hrane. Noću, 3. aprila 1944. 2. i 4. bataljon preduzeli su akciju čišćenja od četnika sela Šušnjar i Tabla. Dvije grupe boraca — bombaša iz tih bataljona, njih

¹⁶⁹ Joco Marjanović, Mile Kukolj, Milutin Vujović, Boro Gaćeša, Rade Ranilović, n/d strana 192. i 193.

34 predvođene komandantom brigade Rankom Šipkom, neopaženo su se privukle do dveju kuća u neposrednoj blizini mosta na Vrbasu kod Klasnica u kojima se nalazio štab četničkog korpusa. Naši borci su likvidirali stražara, a zatim bacili ručne bombe u kuće. U borbi je ubijen 21 četnik i 3 su zarobljena. Među zarobljenim nalazio se i zloglasni četnik Jovo Čeranić, komandant žandarmerije »Srednjobosanskog četničkog korpusa«. Kako je našim boricima bilo poznato da je Čeranić učestvovao u pokolju ranjenih krajišnika-proletera u proleće 1942. u selu Jošavki i da je lično ubio dr Mladena Stojanovića, to je bio osuđen na smrt.¹⁷⁰

U izvještaju Zapovjedništva 3. oružaničke pukovnije NDH od 15. aprila 1944. o toj akciji se kaže:

»... 3. IV oko 01,30 s. na desnoj obali rijeke Vrbasa kod mosta sela Klašnice (15 km s. i. Banja Luke) partizani su napali četnički štab i razorili ga ..«¹⁷¹

Ukupan bilans dejstava 5. kozarske brigade na tom sektoru tokom marta i početkom aprila 1944. bio je: ubijeno je i zarobljeno 95 četnika, a zaplijenjeno 75 pušaka, 2.500 metaka i druga ratna oprema. Mobilisano je 250 novih boraca iz Lijevča-Polja i Župe i prikupljeno nekoliko desetina tovara žita i drugih životnih namirnica.

Naređenjem štaba 11. divizije od 7. aprila 1944. 5. kozarska brigada dobila je novi zadatak,¹⁷² kome je njen 3. bataljon upućen u rejon Maslovare — Siprage, da sa 1. bataljonom (koji se nalazio u Šipragama u zaštiti divizijske bolnice), pristupi čišćenju ovog terena od četnika, pojača osiguranje bolnice i obezbjeđuje karavane koji su tih dana prenosili žito i druge životne namirnice iz rejona Prnjavora k Jajcu. Druga dva bataljona 5. kozarske brigade

¹⁷⁰ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 71. Izvještaj štaba 11. divizije od 15. aprila 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu divizije u sjevernom dijelu srednje Bosne od 1. do 15. aprila. — Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 167.

¹⁷¹ Arhiv VII, reg. br. 18/2, k. 870, i reg. br. 56/1-1, kutija. 149c. fond. NDH.

¹⁷² Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 36. Naređenje štaba 11. divizije od 7. aprila 1944. štabovima potčinjenih jedinica za rušenje željezničke pruge Derveta — Doboj — Teslić i ceste Čelinac — Banjaluka.

(2. i 4.) bila su sa ostalim jedinicama divizije u dolini rijeke Bosne i Usore na komunikaciji Brod — Sarajevo i Doboj — Teslić.

Dvanaesta krajiška divizija nalazila se na prostoru između Dervente i Teslića, sa zadatkom čišćenja sela od četnika i ustaške milicije, rušenja komunikacija i prikupljanja podataka o jačini neprijatelja u garnizonima Doboj — Derventa — Teslić.¹⁷³ Njen 1. bataljon je u dane 1. i 2. aprila 1944. čistio od četnika sela Ljeskove Vode, Zarići, Mali Prnjavor, Mala Sočanica i Crnča. Istovremeno su dvije čete 3. bataljona zaposjele rejon sela Gojakovac sa zadatkom da kontrolišu sektor prema Križu i Jelahu, dok je jedna četa ostavljena u selu Čečavu u zaštiti brigadne ambulante. Noću 3/4 aprila 1944. ove jedinice 12. krajiške brigade (1. bataljon i dvije čete 3. bataljona) napale su neprijateljsko uporište Cer,¹⁷⁴ koje je branila četa domobrana i oko 60 pripadnika ustaške milicije. Zbog nedovoljne koordinacije (3. bataljon je otpočeo napad sa zakašnjenjem od 15. minuta), uspjeh ove akcije bio je djelimičan. Zarobljena su 4 domobrana i 1 oficir, dok su se ostale jedinice neprijatelja povukle prema Komarici. Zaplijenjeno je 4 puške, 1 puškomitraljez, 1 šmajser, 1 pištolj, 4.000 metaka, izvesne količine odjeće i druge vojne opreme.

U opštoj bojnoj relaciji 2. zbornog područja NDH za april 1944. o toj akciji se kaže:

»... 1) 4. lovačka pukovnija... 4. IV 9. sat, koja je na postavama na Počivaljci oko 01.00 sati napadnuta je od partizana. Posle kraće borbe, usled nadmoćnosti neprijatelja ova sat se je povukla prema željezničkoj postaji Komarice...

„ Tom prilikom ranjena su dva domobrana, dok je nestao natporučnik Somborac Marko, 1. dočasnik i 1 domobran. Nadporučnik Somborac i dočasnik javili su se nekoliko dana kasnije u svoje jedinice .. «175

Po naređenju štaba 11. divizije od 4. aprila 1944. go-dine¹⁷⁶ u dane 4, 5. i 6. aprila 1944. prvi bataljon i dvije

¹⁷³ Isto kao u napomeni 170.

¹⁷⁴ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 73. Izveštaj štaba 12. krajiške brigade od 15. aprila 1944. štabu 11. divizije o dejstvu brigade od 1. do 15. aprila.

¹⁷⁵ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 193. Opšta bojna relacija 2. zbornog područja za april 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u sjevernom dijelu srednje i istočne Bosne.

¹⁷⁶ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 19.

čete 3. bataljona 12. krajiške brigade čistili su od četnika sela Ljeskove Vode, Grabovica, Stanovi, Omanjska, Sivša i Gojakovac, sadejstvujući snagama 12. slavonske brigade koja je čistila od četnika selo Gornja i Donja Palačkovica i Kalendarovci. Značajnih uspjeha u toj borbi nije bilo, budući su se četnici na vrijeme sklonili ti ustaško-domobransko uporište Rudanka.

Po završetku te akcije 1. bataljon 12. krajiške brigade, krenuo je pravcem Potočani — Devetine i posjeo položaje Devetine — Cardačani — Milosavci, gdje je smjenio jedinice 5. kozarske brigade. Zadatak je bio zatvoriti pravac na komunikaciji Banjaluka — Prnjavor. U rejonu sela Devetine bataljon je 12. aprila 1944. napadnut od kombinovanih njemačko-četničkih jedinica koje su nastupale iz pravca Klačnice — Kokori. Nakon tročasovne borbe neprijatelj je protjeran ka Klačnicama, pretrpjevši gubitke od 5 poginulih i 7 ranjenih. Gubici bataljona bili su 1 ranjen i 3 zarobljena borca. Po naređenju štaba 11. divizije, bataljon se 13. aprila 1944. povukao u rejon sela Vijačani, čisteći usput od četnika sela Kokore i Vršane, kojom prilikom je ubio 3, ranio 2 i zarobio 2 četnika, zaplijenivši 5. pušaka, 4 bombe i 150 metaka.¹⁷⁷

Drugi bataljon 12. krajiške brigade prvih dana aprila 1944. nalazio se u rejonu sela Klupe, sa zadatkom čišćenja ovog terena od četnika, kontrolisanje komunikacije Teslić — Klupe — Maslovar i sprovođenje i obezbeđenje karavana koji su prenosili žito i ranjenike od sela Čečave do Maslovara. Jedna grupa od 40 boraca ovog bataljona koju je predvodio zamjenik komandanta bataljona Košta Semiz, 4. aprila 1944. izvršila je prepad na četnike u selima Mušici i Pasjača. Tom prilikom je ubijeno 6, a ranjeno 7 četnika i zaplijenjena kompletna arhiva četničke brigade.

Pošto su 5. aprila 1944. njegove položaje preuzele jedinice 5. kozarske brigade, bataljon je ostavio jednu četu u selu Čečava za zaštitu brigadne ambulante a sa ostale dvije čete uputio se na prugu Doboj — Derventa, gdje zajedno sa 3. bataljonom 12. krajiške brigade noću 8/9 aprila učestvuju u likvidaciji ustaško-domobranskog uporišta Cer, a zatim su na željezničkoj pruzi u rejonu željezničke stanice Jelovac (Kotorska) porušili oko 500 m pruge.

¹⁷⁷ Isto kao u napomeni 174.

Dvanaesta slavonska brigada početkom aprila 1944. operisala je u rejonu sela Detlak — Plačakovci — Miškovci — Kalenderovci. Na ovom terenu nalazila se »Motajiška« četnička brigada, koja je imala oko 300 četnika. Zadatak brigade je bio da prateći pokret ove četničke jedinice jednim bataljonom u četnim kolonama nastupa pravcem s. Miškovci i dolinom rijeke Ukrine prema Kalenderovcima i u rejonu Kalenderovaca postavi zasjedu. Sa jednim bataljonom, takođe četnim kolonama nastupa pravcem Jadovica — Palačkovci — Detlak, i na taj način 5/6 aprila 1944. uz sadejstvo sa snagama 12. krajiške brigade jačine pet četa, koje su nastupale pravcem Dren — Sredeljani — Kalenderovci, odnosno desnom obalom rijeke Ukrine, preko Gornjeg i Donjeg Detloka prema Kalenderovcima, pokušaju okružiti i uništiti četničku »Motajičku« brigadu.

Ta akcija, međutim, uspjela je samo djelimično. Četnici su uz manje gubitaka protjerani i sklonili se u ustaško-domobranska uporišta. Razlog neuspjeha bio je, što su četnici otkrili pokret naših snaga što čete 3. bataljona 12. krajiške brigade, zbog velike udaljenosti i premorenosti boraca, nisu na vrijeme stigle da zatvore pravac u rejonu sela Gornji i Donji Detlak.¹⁷⁸

Od 8. do 11. aprila 1944. šest bataljona divizije (po dva bataljona 5. kozarske, 12. krajiške i 12. slavonske brigade), izvodili su akcije na neprijateljska uporišta i željezničku prugu Dobož — Derventa. U ovim akcijama jedinice divizije porušile su 1.500 m pruge, zapalile 18 vagona i likvidirale neprijateljsko uporište u selima Alibegovac, Omanjska i Sivška, ubile 30 i zarobile 11 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 30 pušaka. Naše jedinice nisu imale gubitaka.

U izvještaju zapovjedništva 4. oružaničke pukovnije NDH od 25. aprila 1944. o tim borbama se pored ostalog kaže:

»... 9. IV 1944. u 00,30 sati, skupina od 300 naoružanih partizana napala je željezničku i oružničku postaju Johovac (12 km od s. Doboja). Uslijed brojne nadmoćnosti neprijatelja oružnici su se povukli u sastav 1. sati 14. željezničke i

primili borbu. Ovom prilikom partizani su potrgali željezničku prugu i tt linije pa je svaki promet toga dana bio u prekidu.

Napadaj partizana je odbijen i oružnička postaja povraćena ... Gubici: Perišić Mirko, domobranski natporučnik i 8 domobrana ranjeno, a 4 domobrana nestalo ..«¹⁷⁹ (Napad na Johovac izvodio je 2. bataljon 12. krajiške brigade, napomena D. S.).

Četrnaesta srednjobosanska brigada u prvoj polovini aprila 1944. nalazila se u širem rejonu Kotor Varoš, u selima Podbrđe — Šibovi — Zabrdje, sa zadatkom čišćenja ovog terena od četnika i zatvaranja pravca na komunikacijama Kotor Varoš — Skender Vakuf, Banjaluka — Kotor Varoš i Banjaluka — Prnjavor. U toku 1. aprila 1944. jedan bataljon ove brigade izveo je akciju na četnike, u selo Mokri Lug. Tom prilikom ubijeno je 6 a ranjena 3 četnika. Zaplijenjena su 4 karabina i izvjesne količine vojne opreme. I ostale jedinice brigade izvodile su akcije na četnike. Međutim, četnici su gotovo redovno preko svojih jataka, obavještavani o pokretima naših jedinica, pa su se neprihvatajući borbu, sklanjali u ustaško-domobranska uporišta. Pored akcija na četnike, jedinice 14. brigade zaprečavale su put Crna Rijeka — Čelinac i mobilisali ljudstvo za brigadu.

Partizanski odredi, u sastavu 11. divizije, po svojoj brojnosti i naoružanju, još nisu bili osposobljeni za izvođenje značajnijih vojnih akcija, zbog čega su se oslanjali na brigade, koje su u njihovim rejonima i zajedno sa njima izvodili povremene akcije na četnike. Tako se Motajički odred oslanjao na 12. slavonsku brigadu i zajedno sa njom učestvovao u nekoliko akcija na četnike u okolini Srpca, Kunova i Srđevića. Tešanjско-teslički odred oslanjao se na 5. kozarsku, odnosno 12. krajišku brigadu, zavisno koja se od njih nalazila na prostoru oko Teslića. Prnjavorski i Banjalučki odred naslanjali su se na 14. brigadu. Glavni zadatak Odreda bio je političko djelovanje na terenu, zaštita institucija NOP i mobilizacija novih boraca, što su oni uspješno obavljali, pogotovo na planu mobilizacije. Ozbiljan problem u takvim uslovima je bio naoružavanje novomobilisanog ljudstva.

¹⁷⁹ "8 Arhiv VII reg. br. 2/2-k. 19c. fond NDH.

Prema izvještaju štaba 11. divizije od 15. aprila 1944. za naoružavanje Motajičkog i Prnjavorskog odreda i bataljona Poljaka, čije formiranje je bilo u izgledu, te seoskih straža i zaštitnica komandi mjesta, diviziji je nedostajalo oko 1.000 pušaka, 50 puškomitraljeza i odgovarajuća količina municije. Ove količine oružja divizija nije mogla obezbjeđiti, budući da je dvije trećine svojih snaga usmjerila u borbu protiv četnika (od kojih se zbog neprihvatanja borbe nije moglo ništa zaplijeniti) i na zaštitu bolnica, institucija NOP, karavana za prenos žita i blokadu neprijateljskih garnizona.

Kako 39. divizija još nije bila preuzela obezbjeđenje terena između rijeke Vrbasa i Vrbanje (kako je bilo predviđeno naredbom štaba 5. korpusa), razlog je što 11. divizija nije bila u mogućnosti da jače snage koncentriše na komunikacije u dolini rijeke Bosne i Usore, odnosno prema neprijateljskim garnizonima Derventa — Doboj — Teslić, i da akcijama širih razmera dođe do znatnijeg plijena u oružju, municiji i drugoj vojnoj opremi.

Zbog aktivnosti naših snaga komunikaciji Derventa — Doboj — Teslić, u vremenu od 8. do 11. aprila, neprijatelj je u taj rejon privukao 2. bataljon 13. puka 7. SS divizije »Princ Eugen«, koji je uz sadejstvo 2. bataljona 6. domobranskog lovačkog puka¹⁸⁰, 12. aprila izvršio ispad iz Teslića i u rejonu sela Ostružnja napao 4. bataljon 5. brigade, a u rejonu sela Ljubovci štab 11. divizije i u rejonu sela Vitkovci, Tešanjско-teslički odred. Zbog nadmoćnosti neprijatelja ove jedinice su bile prinuđene na povlačenje, uz gubitke 1 poginulog i 2 zarobljena borca iz prateće čete štaba divizije i 9 zarobljenih (novomobilisanih boraca, sa zamjenikom komandira čete iz Tešanjско-tesličkog odreda). Neprijatelj se istog dana povukao u Teslić, pa su naše jedinice 12. aprila 1944. posjele prethodne položaje.

Rezultat borbenih dejstava jedinica 11. divizije u periodu od 1. do 15. aprila 1944. bio je: ubijena su 64, a zarobljena 27 neprijateljska vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 57 pušaka, i puškomitraljez, 5.500 metaka, izvjesne količine odeće, obuće i druge vojne opreme, kao i arhiva čet-

¹⁸⁰ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 192. Izvod iz operacijskog dnevnika 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS divizije »Princ Eugen« o borbama protiv jedinica NOV i POJ na sektoru Jajce — Mrkonjić Grad i Teslić u aprilu 1944.

ničke komande »Zapadna Bosna« i »**Tešanj**sko-tesličke« četničke brigade, porušeno 1.500 m pruge, zapaljeno 18 željezničkih vagona i zaprečeno — prekopavanjem nekoliko puteva.

Gubici divizije bili su: poginulo 8, ranjeno 2 i zarobljeno 11 boraca i jedan starješina.

Krajem marta 1944. u 12. krajiškoj brigadi uslijedile su neke kadrovske promjene. Za zamjenika komandanta 2. bataljona postavljen je Košta Semiz, dotadašnji politički komesar 1. bataljona, a za političkog komesara 1. bataljona postavljen je Drago Kovačević i za zamjenika komandanta 3. bataljona Gojko Marinković.¹⁸¹

Naredbom štaba 5. korpusa od 28. aprila 1944. dotadašnji komandant 12. krajiške brigade Petar Mečava postavljen je za zamjenika komandanta 10. krajiške divizije, a za komandanta 12. krajiške brigade postavljen je Mile Vučenović, dotadašnji zamjenik komandanta te brigade.¹⁸² Realizacija te naredbe, međutim, izvršena je mjesec dana kasnije 28. marta 1944. godine.¹⁸³ Istom naredbom štaba 5. korpusa regulisano je da zamjenika komandanta 12. brigade postavi štab 11. divizije.

Brojno narastanje jedinica NOV, njihovo jačanje u pogledu naoružanja i drugih sredstava ratne tehnike, te povećavanja njihove međusobne udaljenosti širenjem slobodne teritorije, radi efikasnijeg komandovanja, nametnula se potreba reorganizacije dotadašnje službe veze. Štab 5. korpusa je to regulisao naredbom od 5. aprila 1944. kojom se u brigadama i divizijama umjesto dotadašnjih vodova, formiraju čete za vezu, koje će se popuniti stručnim kadrom i kojima će na nivou divizija rukovoditi oficiri za vezu, koje postavlja štab korpusa.¹⁸⁴ Naredbom štaba 5. korpusa od 28. aprila 1944. za oficira za vezu 11. divizije postavljen je Stevo Curguz.

¹⁸¹ Joco Marjanović, Mile Kukolj, Milutin Vujović, Boro Gaćeša, Rade Ranić, n/d, strana 184.

¹⁸² Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 139. Naredba štaba 5. korpusa NOVJ o postavljanju vojnih rukovodilaca i o proglašenju Udarnog i Ramskog NOP odreda za 16. i 17. krajišku NOU brigadu.

¹⁸³ Isto kao u napomeni 181.

¹⁸⁴ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 23. Naredba štaba 5. korpusa od 5. aprila 1944. štabovima potčinjenih jedinica za formiranje četa za vezu u divizijama i brigadama.

Sredinom marta 1944. neprijatelj je počeo ofanzivu širih razmera protiv jedinica 3. korpusa — 16. i 36. vojvođanske i 38. istočno-bosanske divizije — na području Semberije i Posavine. Udarnu snagu neprijatelja u ovoj ofanzivi sačinjavali su dijelovi 13. njemačke SS divizije podržavane ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama, kao i dijelovima 369. legionarske divizije.¹⁸⁵

Procjenjujući snagu neprijatelja, a u cilju očuvanja žive sile brigada i odreda, svi štabovi naših divizija zauzeli su stav da se ne primaju borbe sa jačim snagama neprijatelja, nego da se vještim manevrima, jedinice zabacuju neprijatelju za leđa i uništavaju njegove slabije dijelove i manje posade, koje bi neprijatelj ostavljao na prostorijama kroz koje je prošao.

U vrijeme kada je 13. SS divizija i druge jedinice neprijatelja preduzele napad na naše divizije, s ciljem da spriječe prodor dijela njihovih snaga u Srbiju, 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred dobili su zadatak da se zabace u pozadinu neprijateljevih snaga i prebace u Posavinu. Međutim, prodorom njemačkih motorizovanih dijelova u Gradačac, a onda i u Modricu, oni su se po naređenju štaba 38. divizije,¹⁸⁶ sa grupom političkih kadrova prebacili u srednju Bosnu 16 aprila i odmah bili stavljeni pod komandu 11. divizije, u čijem sastavu su ostali do avgusta 1944. godine.¹⁸⁷

Dan-dva ranije istim pravcem su se kretali i delegati iz istočne Bosne i Vojvodine na putu za II kongres USAOJ-a.

Tako su se početkom druge polovine aprila 1944. jedinice pod komandom 11. krajiške divizije našle u sledećem rasporedu:

¹⁸⁵ Zbornik, tom IV, knjiga 24, dok. 190. Izvještaj njemačke komande Jugoistok od 30. aprila 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni.

¹⁸⁶ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 64. Zapovjest štaba 38. divizije potčinjenim jedinicama za raspored i dejstva na Majevici i u Posavini u slučaju neprijateljskog napada na sektor divizije.

¹⁸⁷ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 99. Izvještaj operativnog štaba grupe bataljona od 20. aprila 1944. štabu 11. divizije o rasporedu na prostoru Jelanjka — Stanari. Grupu bataljona sačinjavala je 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred.

Peta brigada u rejonu sela Maslovare — Siprage — Rastuša — Ukrinjica — Stupa — Stanari, sa zadatkom čišćenja ovog prostora od četnika, obezbjeđenja komunikacije Teslić — Kotor Varoš, obezbjeđenja divizijske bolnice i sprovođenja karavana koji su prenosili žito, a istovremeno orijentiše deo jedinica ka komunikaciji Doboju — Derventa, koji su noću 18/19. aprila 1944. između željezničkih stanica Johova i Rudanska, minirali prugu i postavili zasjede uz potrebno obezbjeđenje na bokovima (akciju je izveo 4. bataljon ojačan jednom četom 2. bataljona i minerskim vodom). U svitanje, 19. aprila, naišla je kompozicija teretnog voza od 14 vagona, koja je nakon eksplozije mine bila zaustavljena. U opštem naletu jedinica, bila je savladana pratnja ovog transporta. Ubijena su 3 neprijateljska vojnika i 2 oficira, ranjena su 3 vojnika, a zarobljeno 7.

Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 7 pušaka, 2 automata, 4 pištolja i izvjesne količine municije. Kako je to bio njemački vojni transport, zaplijenjene su i znatne količine vojne odjeće, 136 šinjela, 670 vojničkih bluza, 770 pantalona, 320 pari cipela, 150 pari čarapa, 250 i druge opreme. Naše jedinice nisu imale gubitaka. Brza intervencija neprijatelja iz pravca Dervente i Doboja, onemogućila je izvlačenje ostale opreme pa je kompozicija zapaljena.¹⁸⁸

U popodnevnim časovima 21. aprila 1944. neprijatelj (legionarski bataljon Ferizbegovića i Teslićka četnička brigada) izvršio je ispad iz Teslića ka slobodnoj teritoriji i ugrozio prihvatnu bolnicu 11. divizije i brigadnu ambulantu 5. brigade koje su se nalazile u selu Čečava. Na pravcu neprijateljskog nastupanja branio se 2. bataljon 5. brigade, koji je u podnevnim časovima prešao u protivnapad i protjerao neprijatelja u Teslić.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 98. Izvještaj štaba 5. kozaarske brigade od 20. aprila 1944. štabu 11. divizije o uništenju neprijateljskog voza na pruzi između Rudanke i Kotorskog (Johovca). Ista knjiga dokumenat 185. Izvještaj operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH, od 22. aprila 1944. str. 601. Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 11. Izvještaj štaba 11. divizije od 2. maja 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu divizije od 15. do 30. aprila. Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 169.

¹⁸⁹ Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 70.

Dvanaesta krajiška brigada u vremenu od 15. do 19. aprila držala je položaje u selima Vijačani — Milošavci — Papažani — Vučjak. Njen 1. bataljon je u ovom periodu vodio borbu protiv četnika u selima Kadinjani — Aleksići — Boškovići, odakle su četnici uz manje gubitke protjerani za Klačnice. Drugi bataljon u navedene dane nije imao dodira sa neprijateljem, kao ni 3. bataljon, koji je u selima Papažani — Kriškovci — Šeškovci organizovao zborove i konferencije sa NOO u cilju mobilizacije novog ljudstva za NOVJ. S istim ciljem taj bataljon je prebacivao jače patrola i u Lijevo Polje.

Dvanaesta slavonska brigada nalazila se u širem rejonu planine Motajice i u tom periodu nije imala značajnih sukoba sa neprijateljem. Razmještena u rejonu sela Karani — Nova Vas — Kunovo — Rakovac, sa zadatkom čišćenja terena od četnika, obezbjeđenja komisija koje su prikupljale žito, održavala veze sa našim jedinicama u Slavoniji i zatvarala pravac na komunikaciji Derventa — Prnjavor. Nastojalo se da se jedinice što bolje odmore i pripreme za prelazak preko Save u Slavoniju.

Četrnaesta srednjobosanska brigada nalazila se u širem rejonu Kotor Varoša i bila razmještena u selima Tovladići — Vranići — Račići — Šibovi. Zadatak brigade bio je čišćenje terena od četnika i zatvaranje pravca na komunikaciji Kotor Varoš — Skender Vakuf. Jedinice brigade su u dane 16, 17. i 18. aprila 1944. čistile od četnika sela Bjeljevine Bastase i Ljubičevo. Ubijeno je 9, ranjeno 3 i zarobljeno 7 četnika. Zaplijenjeno je 7 pušaka i izvjesne količine municije.

Partizanski odredi, čiji je osnovni zadatak bio zaštita oslobođene teritorije i uz pomoć NOO mobilizacija ljudstva za jedinice NOVJ, izvodili su manje akcije zajedno sa jedinicama brigada koje su djelovale na njihovim terenima. Banjalučki odred djelovao je sa 14. srednjobosanskom brigadom, Prnjavorski sa 12. krajiškom, Motajički sa 12. slavonskom i Tešanjско-teslički sa 5. kozarskom brigadom.

Jedinice 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog NOP odreda, raspoređene su na prostoru Jelanska — Stanari, sa zadatkom kontrolisanja komunikacije Doboj — Teslić i dejstva na istoj komunikaciji.

U toku 19. i 20. aprila 1944. snage 5. korpusa — 4, 39. i dijelovi 10. divizije izvodile su dejstva širih razmjera na neprijateljske garnizone Prijedor, Ivanjska, Martin brdo i duž komunikacije Banjaluka — Prijedor.¹⁹⁰

S tim u vezi štab 5. korpusa naredio je 11. diviziji da sa dvije brigade izvede demonstrativni napad na istočni deo neprijateljskog garnizona u Banjaluci. Za izvršenje ovog zadatka štab divizije odredio je 12. krajišku i 14. serdnjobosansku brigadu i Prnjavorski odred.¹⁹¹ Zadatak ovih jedinica bio je: 12. krajiška brigada, da 19. aprila sa jednim bataljonom krene pravcem Devetine — Aleksići — Kadinjani — Blaško — Sušnjari i demonstrira napad na neprijateljsko uporište u Klačnicama. Sa dva bataljona da nastupa u bataljonskim kolonama pravcem Devetine — Četojevići — Staina, gdje se razdvajaju, s tim što se jedan bataljon razvija u rejonu Krčmarice i pokušava upad u uporište Trapisti, dok se drugi bataljon kreće pravcem Gakovica — Česma, razvija u rejonu sela Madžari i takođe pokušava upad u Trapiste.

Prnjavorski odred, imao je zadatak da do linije sela Gakavica nastupala sa bataljonima 12. krajiške brigade, a odatle se spušta u selo Vrbanju i postavlja zasjedu u rejonu Ravni Bukvik — Krčevine — Veliko brdo.

Četrnaesta srednjobosanska brigada imala je zadatak, da sa dva bataljona napadne neprijateljsko uporište u Gornjem i Donjem Seheru i po mogućnosti da pokuša upad u njih. Sa jednim bataljonom posjeda vis, istočno od Novoselija, s ciljem zaštite leđa bataljona od četnika koji napadaju na Seher. Sve jedinice imale su zadatak da na pravcu svog nastupanja čiste teren od četnika.

Ta akcija nije uspjela. Jedinice 12. krajiške brigade su 19. aprila 1944. napale neprijateljska uporišta Trapisti i Klačnice, ali su snažnom vatrom neprijatelja bile odbijene na polazne položaje. Prnjavorski odred zauzeo je Vrbanju, zarobio 2 domobrana i zaplijenio 4 puške. Jedinice 14. srednjobosanske brigade bile su preduhitrene od strane

iso Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 75. Zapovjest štaba 5. korpusa od aprila 1944. štabovima 4, 39. i dijelovima 10. divizije za napad na Prijedor, Ivanjsku i Martin brdo.

191 Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 76. Naređenje štaba 11. divizije od 16. aprila 1944. štabovima 12, 14. brigade Prnjavorskom odredu za vršenje pritiska na istočni deo Banjaluke i demonstrativni napad na Klačnice.

neprijatelja koji je 19. aprila 1944. ispadom iz Čelinca napao naše položaje, a 20. aprila 1944. jačim kombinovanim snagama (Nijemci, ustaše i četnici) uz podršku tenkova i aviona, neprijatelj je prodro iz Banjaluke i potiskujući naše jedinice zauzeo Kotor Varoš.¹⁹² Nakon ulaska neprijatelja u Kotor Varoš, 12. brigada se povukla u rejon sela Boškovići — Milosavci — Papažani — Kriškovci — Dragović, dok su jedinice 14. srednjobosanske brigade posjele položaje u rejonu Višovice — Podstijenje — Obodnik.¹⁹³

U jutarnjim časovima 21. aprila 1944. neprijatelj je načinio ispad iz Teslića kombinovanim snagama, dijelovima Ferizbegovićevog bataljona i četnicima »Teslićke« četničke brigade, pravcem sela Ukrijica — Čečava. Bili su odbijeni od strane 2. bataljona 5. kozarske brigade.¹⁹⁴

Pošto je neprijatelj tih dana često pravio ispade iz pojedinih garnizona, a 20. aprila zauzeo i Kotor Varoš, stizali i podaci koje su prikupili obavještajni centri 12. slavonske brigade i Posavsko-trebavskog odreda koji su ukazivali da neprijatelj dovlači pojačanje u garnizone Doboј i Derventu.

Štab 11. divizije, zaključio je da neprijatelj namjerava preduzeti ofanzivu širih razmjera na slobodnu teritoriju srednje Bosne. Ovakva procjena štaba 11. divizije potvrđena je i podacima štaba 1. proleterske divizije, sa držanim u naređenju 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar« da se iz rejona jugozapadno od Teslića, gdje je do tada dejstvovala, prebaci na lijevu obalu rijeke Vrbas na prostor Podrašnica — Medna — Barići, iz razloga što neprija-

¹⁹² Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 162. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 30. aprila 1944. štabu 11. divizije o dejstvu brigade od 15. do 30. aprila. Dokumentat 103. Izvještaj političkog komesara 11. divizije od 22. aprila 1944. štabu divizije o ulasku neprijateljskih snaga u Kotor Varoš. Dokumentat 182. Izvještaj operativnog odjela ministarstva oružanih snaga NDH od 21. aprila 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u Bosni.

¹⁹³ Isto kao u napomeni 192. dok. 103. i 162.

¹⁹⁴ Zbornik, tom IV, knj. 24, dok. 101. Izvještaj zamjenika političkog komesara 5. kozarske brigade od 21. aprila 1944. štabu 11. divizije o ispadu neprijateljskih snaga iz Teslića na položaj Ukrijica — Čečava.

telj namjerava izvesti širu akciju na dotadašnji sektor dejstva brigade.¹⁹⁵

Poučen iskustvom iz posljednje, šeste neprijateljske ofanzive, štab 11. divizije preduzeo je mjere prdstožnosti i u cilju sprečavanja eventualnih iznenađenja, naredio evakuaciju ranjenika i većih količina žita i ostalih životnih namirnica iz sela Čečave za Siplrage. Uporedo s tim naređenjem izvršio je i pregrupisavanje jedinica.¹⁹⁶

Peta kozarska brigada je orijentisana bliže ka centralnoj bolnici. Jedan njen bataljon upućen je u Siplrage sa zadatkom neposredne zaštite bolnice i zatvaranja pravca od Travnika. Jedan bataljon je dobio zadatak da zatvori i pravac Teslić — planina Borja — Maslovare, dok su dva bataljona orijentisana prema Kotor Varoši. Tešansko-teslićki odred razmješten je u rejon sela Rastuša sa zadatkom da oslanjajući se na bataljon 5. kozarske brigade na liniji Teslić — planina Borja — Maslovare, kontroliše deo terena sa kojeg su se 22. aprila 1944. puvukle snage 13. proleter-ske brigade »Rade Končar«.

Dvanaesta krajiška brigada dobija je zadatak da sa dva bataljona kontroliše i zatvara pravac Banjaluka — Klačnice — Prnjavor, a sa dva pravac Derventa — Prnjavor. Prnjavorskom odred u naređeno da se razmjesti na prostoriji Kokori — Devetine, sa zadatkom zatvaranja pravca Jošavka — Snjegotina. Motajičkom odred u naređeno je da se razmjesti u rejonu sela Lepenica i kontroliše pravac Nova Vas — Tromeda.

Dvanaesta slavonska brigada ostavljena je u rejonu planine Motajice sa zadatkom kontrole ovog rejona i održavanje veze sa Slavonijom.

Četrnaesta srednjobosanska brigada i Banjalučki odred zadržani su u širem rejonu Kotor Varoš, sa zadatkom zatvaranja pravaca Banjaluka — Kotor Varoš i Kotor Varoš — Skender Vakuf, držeći vezu sa jedinicama 5. kozarske brigade u Siplragama.

Grupa bataljona (18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred) ostali su na položajima koje su već ranije posjeli prostor između Doboja i Teslića.

¹⁹⁵ Zbornik, tom IV, knj. dok. 94. Naređenje štaba 1. proleter-ske divizije od 20. aprila 1944. štabu 13. proleter-ske brigade »Rade Končar« za prelaz preko rijeke Vrbasa kod sela Bačve i za prebacivanje na prostor Podrašnice — Medna — Baraci.

¹⁹⁶ Isto.

Jedinicama je naređeno da prikupe sve svoje ljudstvo iz rashoda i da obezbijede hranu za tri dana. U slučaju da neprijatelj preduzme ofanzivu, brigadama je naređeno da partizanske NOP odrede pretpočine i da isti djeluju u sastavu brigade. Posebno je naređeno da 5. kozarska brigada vodi računa o obezbeđenju Komande područja i Okružnog komiteta KPJ za Banjaluku, a 12. krajiška brigada o istim organima za Prnjavor.

Sa tim naređenjem bili su upoznati isključivo štabovi brigada i odreda.

Ispostavilo se, međutim, da je neprijatelj svoja dejstva jačim snagama, usmerio ka južnom dijelu zapadne Bosne na prostor Jajce — Mrkonjić Grad i 22. aprila 1944. zauzeo Mrkonjić Grad.¹⁹⁷

Bez obzira na takav razvoj događaja, predostrožnost štaba 11. divizije, a pogotovo pregrupisavanje snaga i **ojačanje** zaštite centralne bolnice i magacina žita u **Sipragama** bilo je opravdano. Tim više što je odlaskom 13. proleterske brigade »Rade Končar« za Bosansku krajinu, prostor iz pravca Teslić — Maglaj — Žepče, preko Mladikovine i Bjelobučja prema **Sipragama** ostao upražnjen, kao i prostor iz pravca Travnik — Jajce prema Skender Vakufu, pa se moglo očekivati da neprijatelj dijelom snaga preduzme dejstvo i na tim pravcima.

Noću 23/24. aprila 1944. dva bataljona 5. kozarske i tri bataljona 14. srednjobosanske brigade napali su neprijateljski garnizon Kotor Varoš s ciljem zauzimanja grada. Napad nije uspio zbog slabe koordinacije dejstava naših jedinica i jakog neprijateljskog otpora. U toj borbi naši gubici su bili znatni, pogotovo u 5. brigadi. Poginuo je 1 a ranjena 15 boraca. Napad je ponovljen i 25/26. aprila, ali nije uspio iz istih razloga. Ostale jedinice divizije od 22. do 30. aprila 1944. nisu imali značajnih sukoba sa neprijateljem.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Zbornik, tom IV. knj. 24, dok. 102. Naređenje štaba 1. proleterske divizije od 22. aprila 1944. štabovima 1. i 13. proleterske brigade za raspored i dejstva na prostorijama Jezero — Sipovo — Majdan — Šibovi i Radelji — Podrašnica — Baraci.

¹⁹⁸ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 11. Izvještaj štaba 11. divizije od 2. maja 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu divizije od 15. do 30. aprila.

FORMIRANJE POLJSKOG BATALJONA I POVRATAK
12 SLAVONSKE BRIGADE U SLAVONIJU

Poslije neuspjelih napada na neprijateljski garnizon u Kotor Varošu, raspored jedinica 11. divizije promjenjen je utoliko što je 14. srednjobosanska brigada preuzela zaštitu centralne bolnice i magacina žita u Šipragama i kontrolu sektora oko Skender Vakufa dok je 5. brigada pomjerena u širi rejon Teslića i raspoređena na prostoru sela Čečava — Pribinić — Moslovare, sa zadatkom zatvaranje pravca prema Tesliću i Jelahu. Ostale jedinice ostale su na ranijim položajima do 5. maja 1944. kada je ponovo izvršen razmještaj.

Krajem aprila i početkom maja 1944. neprijatelj je kombinovanim njemačkim, ustaško-domobranskim i četničkim snagama iz prvega Banjaluke preko Klačnica u nekoliko navrata pokušao prodor na slobodnu teritoriju, ali je bio odbijen od jedinica 12. krajiške brigade. Drugi bataljon 12. brigade koji je djelovao u rejonu sela Palačkovci — Glogovac, formirao je grupu od 80 izabranih boraca, koja je pod komandom zamjenika komandanta bataljona Koste Semiza, 30 aprila 1944. napala grupu od oko 200 četnika »Motajičke« četničke brigade, koji su se nalazili u selu Ravčanima. Četnici su, međutim, primjetili pokret ove grupe i dočekali je jakom mitraljeskom i pušcanom vatrom. U kratkoj borbi ubijena su 4 četnika. Zaplijenjeno je 4 puške, 1 pištolj, 3 bombe i izvjesna količina municije, ali je smrtno ranjen zamjenik komandanta bataljona Košta Semiz koji je ubrzo podlegao ranama i sahranjen u selu Palačkovci.¹⁹⁹

Neprijatelj je u tom periodu ispoljavao aktivnost i iz vazduha. U nekoliko navrata nadletao je i mitraljirao položaje naših jedinica oko Kotor Varoša, a 2. maja 1944. sa četiri aviona bombardovao i mitraljirao Prnjavor, kojom prilikom su poginule 2 a ranjeno 7 civilnih osoba. Srušene su tri stambene i nekoliko drugih zgrada.

¹⁹⁹ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 72. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 15. maja 1944. štabu 11. divizije o dejstvu brigade od 1. do 15. maja i dokumenat br. 87. Izvještaj štaba 11. divizije od 19. maja 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu divizije u sjevernom dijelu srednje Bosne od 1. do 15. maja.

Trećeg maja 1944. štab 11. divizije izvršio je ponovo pregrupisanje dijela svojih jedinica.²⁰⁰ Prema toj naredbi 5. brigada sa dva bataljona razmještena je u rejon Maslovare, jedan bataljon upućen ka zaštiti centralne bolnice u Sipragama, a jedan poseo položaje u rejonu Klupe — Čečava, sa zadatkom zatvaranja pravca Teslić — planina Borja — Maslovare. Tešanjско-teslički odred raspoređen je u rejonu Rastuša — Ukrina sa zadatkom kontrolisanja ovog terena, držeći vezu sa bataljonom 5. brigade u Čečavi.

Dvanaesta krajiška brigada dobila je zadatak da se u toku 5. maja 1944. koncentriše na masivu Uzlomac, kota 1018 Predeljica) i k. 682 (Klokočik — Žeženica) i da na tim prostorijama ostane prikrivena **do** 6. maja 1944. kada će dobiti naređenje za napad na neprijateljevo uporište Kotor Varoš. Prnjavorskom odredom naređeno je da sa dijelom jedinica kontroliše sektor u rejonu sela Devetine, a sa jednom četom preuzme deo položaja kojeg su do tada držale jedinice 12. krajiške brigade — sela Dragović — Milosavci. Tim putem zatvoriti pravac Klašnice — Prnjavor, **do do** laska 14. srednjobosanske brigade.

Četrnaesta srednjobosanska brigada ie dobila zadatak da se iz rejona Siprage — Skender Vakufa, prebaci u bataljonskim kolonama pravcem između Kotor Varoša i čelina, čisteći Crni Vrh i Jošavku od četnika i da posedne rejon sela Milosavci — Dragović — Martinac. Takav manevr 14. brigade, imao je za cilj da kod neprijatelja ti Kotor Varošu stvori utisak o povlačenju naših snaga sa tog sektora u dubinu slobodne teritorije.

Zauzimanje Kotor Varoša od strane neprijatelja (20. aprila 1944) donijelo je negativne vojno-političke posljedice. Znatno je smanjena slobodna teritorija, a samim tim bile su ugrožene komunikacije koje od Kotor Varoša vode prema Sipragama i Skender Vakufu, odnosno Tesliću i Prnjavoru. Okuraženi mogućnostima oslanjanja na ovaj neprijateljski garnizon četnici su pojačali svoju vojničku i političku aktivnost i time ometali djelovanje organa NOP, pogotovo na planu mobilizacije novih boraca. Takva situa-

²⁰⁰ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 14. Naređenje štaba 11. divizije od 3. maja 1944. štabovima potčinjenih jedinica za koncentraciju na prostoru Maslovare — Uzlomac i zaposjedanje položaja Milosavci — Dragović — Martinac i Klupe — čečava.

cija zahtijevala je angažovanje naših većih snaga na ovom prostoru, što je umanjivalo udarnu moć 11. divizije na glavnom pravcu dejstva — na komunikacijama u dolini rijeke Bosne i Usore. Zbog toga je štab divizije 5. maja 1944. naredio štabovima 5. i 12. krajiške brigade da u toku noći 6/7. maja 1944. napadnu i likvidiraju neprijateljev garnizon Kotor Varoš.²⁰¹

Prema podacima koje je prikupio štab divizije u Kotor Varoši se nalazilo oko 600 neprijateljskih vojnika, ustaša, domorbana, žandarma i ustaške milicije koji su pored pušaka bili naoružani sa 2 minobacača i 20 puškomitraljeza. Zadatak 5. brigade bio je da sa dva bataljona, ojačana topovskim vodom, napadne i likvidira neprijateljevo uporište Križ i Kotorište, a 12. krajiška brigada, sa dva bataljona da likvidira uporište u krugu bolnice i pošte, a nakon toga sa sjeverne strane napadne uporište na Križu, koje je bilo jako utvrđeno i branjeno od posade koju su činili 50 ustaša i izvjestan broj ustaške milicije. Po savladavanju neprijateljske posade na Križu deo 12. brigade trebao je preći na lijevu obalu rijeke Vrbanje, likvidirati neprijatelja koji se utvrdio u krugu džamije i porušiti mostove u gradu. Ostale jedinice 12. brigade imale su zadatak obezbjeđenja naših snaga koje su napadale neprijatelja u Kotor Varoši, tako što je jedan bataljon ojačan minerskim odeljenjem postavio zasjedu na komunikaciji Čelinac — Banjaluka u cilju rušenja mosta u Malom Polju i sprečavanja prodora neprijatelja prema Kotor Varoši. Jedan bataljon je posjeo položaje u selu Lipovcu u cilju sprečavanja prodora četnika iz pravca sela Javorani.

Napad na neprijateljsko uporište Kotor Varoš počeo je 6. maja 1944. u 22,00 časa. Neprijatelj je sve otporne tačke bio dobro utvrdio za odbranu, iskopao je duboke rovove i ogradio ih bodljikavom žicom i dočekao naše jedinice žestokom mitraljeskom i minobacačkom vatrom.

Borba je trajala sve do svitanja 7. maja 1944, kada su se naše jedinice povukle na polazne položaje uz gubitke od 2 poginula i 18 ranjenih boraca, a da pri tome nisu uspjeli likvidirati ni jedno neprijateljsko uporište.

²⁰¹ Zbornik, tom IV, knjiga 25., dok. 20, Naredenje štaba 11. divizije od 5. maja 1944. štabovima 5. i 12. brigade za napad na Kotor Varoš.

Naredbom štaba 11. divizije bilo je predviđeno da se u slučaju neuspjeha napad ponovi sledeće noći. Ocjenjujući da ni ponovljeni napad ne bi uspeo pri ovako organizovanoj odbrani neprijatelja, štab divizije povukao je prethodno naređenje, ali greškom kurirske veze o odluci štaba divizije nije blagovremeno obavješten štab 12. brigade, pa su njeni bataljoni obnovili napad 7. maja 1944. ali takođe bezuspješno.

Bataljon 12. krajiške brigade koji je posjeo položaje u rejonu sela Lipovac — Popovac — Javorani, bio je 7. maja 1944. napadnut od kombinovanih četničkih i ustaško-domobranskih snaga, koje su pokušale prodrijeti u Kotor Varoš. Borba je trajala tokom cijelog dana. U predvečernjim časovima, bataljon je prešao u protivnapad i protjerao neprijatelja prema Poniru.

U toku 8. maja 1944. neprijatelj je iz pravca Banjaluke jačim snagama uz podršku tenkova napao bataljon 12. krajiške brigade koji je zatvarao pravac prema Kotor Varoši u rejonu Podbrđa. Istovremeno su iz pravca sela Jošavke na ovaj bataljon napali četnici. Neprijateljska motorizovana kolona iz Banjaluke uspjela je proći za Kotor Varoš, dok su četnici odbijeni.²⁰²

Jedinice 12. krajiške brigade i Banjalučkog odreda zadržane su u širem rejonu Kotor Varoša, gdje su u više navrata vodile borbu sa ustaško-domobranskim snagama koje su pokušavale iz Kotor Varoša prodrijeti na slobodnu teritoriju. Istovremeno su izvedene akcije čišćenja okolnih sela od četnika. Prilikom jedne takve akcije 11. maja 1944. dijelovi »Vrbanjske« četničke brigade bježeći ispred jedinica 12. krajiške brigade naišla su na zasjedu koju je postavio Banjalučki odred. Nakon kraće borbe, ubijeno je 13. četnika, među kojima i zamjenik komandanta brigade i jedan komandir četničke čete.²⁰³

Jedinice 5. brigade pomjerene su na liniju Maslovar — Klupe — Čečava sa zadatkom kontrole i zatvaranja pravca Teslić — Klupe i Zenica — Korićani. Jedan bataljon

²⁰² Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 72. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 15. maja 1944. štabu 11. divizije o dejstvu brigade od 1. do 15. maja.

²⁰³ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 87. Izvještaj štaba 11. divizije od 19. maja 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu divizije u sjevernom dijelu srednje Bosne od 1. do 15. maja.

upućen je u Siprage kao neposredna zaštita centralne bolnice i za zatvaranje pravca prema Travniku.

U svim jedinicama 11. divizije svečano je proslavljen Prvi maj — praznik rada. Tim povodom neke jedinice dale su uspjele kulturno-umjetničke programe za stanovništvo sela u kojima su boravile.

Nakon svestranih političkih i vojnih priprema koje su počele još u ljeto 1943. od strane Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, Okružnog komiteta KPJ za Prnjavor i vojno-političkog rukovodstva 11. divizije, kao i predstavnika poljske nacionalnosti Ignace Kunečkog, člana ZAVNO-BiH-a, Jana Kumuša i Jana Dronga, po odluci štaba 11. divizije, uz saglasnost štaba 5. korpusa pristupilo se formiranju bataljona od pripadnika poljske nacionalnosti.

Na prigodnoj svečanosti 7. maja 1944. u selu Donji Maratinac (20 km sjeverozapadno do Prnjavora), uz prisustvo mještana, navedenih predstavnika i predstavnika štaba 11. divizije, formiran je Poljski bataljon. Za komandanta bataljona postavljen je Ilija Šarčević, a za političkog komesara Milivoj Danilović. Za zamjenika komandanta postavljen je Jan Drang, a za zamjenika političkog komesara Boško Bajić. Bataljon je imao dvije čete i vod za snabdjevanje, a imao je 112 boraca od kojih 105 Poljaka i 7 Jugoslovena. Ubrzo je formirana i treća četa, a došlo je do promjena i u štabu bataljona. Za komandanta je postavljen Slavko Zrnić, a za političkog komesara Marinko Krnjajić. Svim jedinicama divizije naredeno je da sve borce — Poljake koji su ranije stupili u brigade i partizanske odrede upute u sastav novoformiranog bataljona. Bataljon je uvršten u 14. srednjobosansku brigadu u čijim redovima se borio do kraja jula 1944. kada je uvršten u novoformiranu 18. srednjobosansku NOU brigadu. Bataljon je nekoliko puta bio pohvaljivan od viših štabova NOVJ.²⁰⁴

²⁰⁴ Zbornik, tom IV, knj. 19. dok. 50. Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu od 12. novembra 1943. Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu o stanju u Bosanskoj krajinu, strana 180 i 181, napomena br. 34.

Na traženje Poljske ambasade u Beogradu, Poljski bataljon je 2. avgusta 1945. naredjenjem Ministarstva odbrane FNRJ rasformiran, a njegovi pripadnici tokom 1945. repatrirani su u Poljsku.

Izvršivši temeljite pripreme 12. slavonska brigada se u noći 15/16. maja 1944. priručnim sredstvima prebacila preko rijeke Save u Slavoniju, gdje je ponovo ušla u sastav svoje matične 12. slavonske divizije. Time je okončano njeno osmomjesečno uspješno vojno i političko djelovanje na tlu srednje Bosne.

O prelasku 12. slavonske brigade iz srednje Bosne u Slavoniju, u izvještaju 4. oružničke pukovnije NDH od 25. maja 1944. se kaže:

»... 15. V oko 22,00 sati prešla je Savu 12. udarna partizanska brigada u jakosti oko 1.000 ljudi na 3 mjesta i to: kod sela Kobaše (22 km jugozapadno od Broda), kod sela Pričac (26 km jugozapadno od Broda) i Dubočac (17. km. j. z. od Broda) sa ciljem prelaza u Slavoniju.

Odmah je došlo do borbe između oružnika, njemačke vojske i ustaša s jedne strane i partizana s druge strane.

Najveći dio ove brigade uspeo je prebaciti se u Diljgoru... «205

Kako teren koga je posjedala 12. slavonska brigada ne bi ostao nepokriven, štab 11. divizije izvršio je pregrupisanje dijela svojih snaga tako što je naredio štabu 14. srednjobosanske brigade da u rejon planine Motajice uputi jedan bataljon, koji će zajedno sa Motajičkim odredom posjesti liniju Tromeda — Ilova i kontrolisati teren do rijeke Save i Vrbasa. Posavsko-trebavskom odredom naređeno je da posjedne teren u rejonu sela Glogovac sa zadatkom kontrolisanja i zatvaranja komunikacije Prnjavor — Derventa i čišćenja od četnika prostora oko sela Detlak.²⁰⁶

REZULTATI JEDNOGODIŠNJIH BORBENIH DEJSTAVA

Sredinom maja 1944. navršila se godina dana od formiranja 5. korpusa NOVJ.²⁰⁷ Bila je to prilika da štab korpusa izvrši svestranu vojno-političku analizu stanja na teritoriji Bosanske krajine i srednje Bosne i izradi pregled

²⁰⁵ Arhiv VII, fond NDH, reg. br. 16/2-1, k. 149e.

²⁰⁶ zbornik, tom IV. knj. 25, dok. 48. Naređenje štaba 11. divizije od 11. maja 1944. štabovima 14. srednjobosanske i 18. istočno-bosanske hrvatske brigade, Motajičkom Prnjavorskom i Posavskotrebavskom odredom za raspored i dejstva na prostorijama Klačnice — Jošavka — Motajica — Stanari — Kokori — Branešci — Glogovac.

konkretnog efekta borbenih dejstava potčinjenih mu jedinica, kao i doprinosa njihovog partijsko-političkog djelovanja u narodu na razobličavanju izdajništva svih kvislinških formacija, kao i angažovanja na osnivanju partijskih i skojevskih organizacija, te NOO i drugih organa NOP-a na oslobođenim teritorijama.

Godišnjica formiranja 5. korpusa poklapa se sa godišnjicom formiranja 11. krajiške divizije, odnosno godišnjicom prikupljanja njenih jedinica na tlu srednje Bosne i otpočinjanja borbenih dejstava na tom prostoru.

Rezultati jednogodišnjih dejstava 11. divizije bili su:

Izvedeno je 158 akcija i manjih borbi u kojima je ubijeno 1.498 neprijateljskih vojnika i oficira. Od toga — Nijemaca 444, ustaša 346, legionara i domobrana 306 i četnika 402. Ranjeno je 1.162 neprijateljska vojnika i to: Nijemaca 202, ustaša 150, legionara i domobrana 410, i četnika 400. Zarobljeno je 802, — Nijemaca 25, ustaša 27, legionara, domobrana 350 i četnika 400. Ukupno je izbačeno iz stroja 3.462 neprijateljska vojnika i oficira.

Zaplijenjeno oružje i municija: protivoklopnih topova 2, mitraljeza 5, puškomitraljeza 61, od čega 36 njemačkih »šaraca«, teških minobacača 6, lakih minobacača 8, stroj-nica 30, pištolja 56, signalnih pištolja 5, tromblona 2, pušaka 1,188, ručnih bombi 527, granata za protivoklopne topove 25, granata za teške bacače 170, granata za lake minobacače 250, puščane i mitraljeske municije 270.000 signalnih raketa 70. Ostale opreme: zastava 1, telefona 20, radio-stanica 12, radio-aparata 18, pisaćih mašina 10, dvogleda 12, automobila 1, bicikla 15, odijela 1,500, cipela 1.630, konja 80, kola 10, telefonskog kabla 20 km. novca 1,250.000 kuna i 9 neprijateljskih arhiva.

Uništeno je ili oštećeno: aviona 1, oklopnih vozova 3, haubica 3, tenkova i bornih kola 8, kamiona 11, automobila 3, lokomotiva 8, vagona raznih 122, mostova 30, pruga 25 km, telefonskih linija 30 km, vagona benzina 1, i ubijeno 50 konja.

207 Naredbom Vrhovnog štaba od 11. maja 1943. formiran je 2. bosanski korpus, a 5. oktobra 1943. preimenovan u 5. korpus NOV. U sastav korpusa ušle su 4. 10. i 12. divizije (12. divizija preimenovana je 19. avgust 1943. u 11. diviziju. Zbornik, tom IV, knj. 13, dok. br. 60 i knj. 16, dok. br. 47.

Gubici divizije u ljudstvu bili su: poginulo je 289 boraca i starješina, ranjeno 593 i nestalo 120. Ukupno 1,002.

Gubici u naoružanju: topova 1, mitraljeza 4, puškomitraljeza 5, teških minobacača 2, i pušaka 90 komada.²⁰⁸

Za godinu dana postojanja, 11. divizija je po brojnom stanju i naoružanju izrasla u snažnu vojnu jedinicu, sposobnu za borbeno dejstva širih razmjera. Njeno brojno stanje bilo je 4.953 borca i starješina a bila je naoružana sa 3 brdska topa, 1 protivtenkovskim topom, 6 teških minobacača, 2 laka minobacača, 3.183 puške, 228 puškomitraljeza, 10 mitraljeza, 2 protivavionska mitraljeza, 135 strojnica, 238 pištolja, 988 ručnih bombi, 3 protivtenkovske puške. Municije za naoružanje imala je: 114 granata za brdske topove, 92 za protivtenkovski top, 118 za teške i 5 za lake minobacače, 433.010 komada puščanih i mitraljeskih metaka i 15 za protivtenkovske puške. Od sredstava veze imala je 20 km telefonskog kabla, 19 telefona, 6 telefonskih centrala i 5 radio-stanica. Raspolagala je sa 414 tovarnih i 79 jahaćih konja²⁰⁹

Pored velikog uspjeha na vonjom planu, jedinice 11. divizije, ovladale su gotovo cjelokupnom teritorijom srednje Bosne, razbile u znatnoj mjeri četničke vojne formacije, prisilivši njihove ostatke da se sklone u garnizone pod okrilje svojih saveznika. Tako su ustaničke tradicije naroda srednje Bosne, koje su bile privremeno sputane četničkom izdajom, ponovo oživjele. Brojčano su popunjene 5. kozarska i 12. krajiška brigada. Formirana je 14. srednjobosanska brigada, Banjalučki, Prnjavorski, Motajički i Tešanjско-teslički odred. U te jedinice stupaju, pored Srba, Muslimani, Hrvati i znatan broj pripadnika poljske nacionalnosti od kojih je 7. maja 1944. formiran Poljski bataljon.

Uspješno su djelovali Okružni komitet KPJ za Banjaluku i Prnjavor, kao i sreski, opštinski, i okružni NOO. Uspostavljena je stalna veza i ostvarena saradnja sa našim snagama u Bosanskoj krajini i Lijeve polju, kao i veze sa istočnom Bosnom i Slavonijom.

²⁰⁸ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 109. Izvještaj štaba 5. korpusa od 24. maja 1944. Vrhovnom štabu o proslavi godišnjice formiranja korpusa (tabelarni pregled, str. 378—379).

²⁰⁹ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 2. Brojno stanje ljudstva, naoružanja, komore i materijala za vezu jedinica 5. korpusa NOVJ na dan 1. jula 1944.

Kod naroda tog kraja više nije bilo dileme oko potpunog opredeljenja za NOP, u tom pogledu nisu ga mogli pokolebati povremeni upadi u oslobođena sela četnika, ustaško-domoranskih jedinica ili ustaške milicije.

DEJSTVA U MAJU 1944. I DESANT NA DRVAR

Drugom polovinom maja 1944. jedinice 11. divizije ostale su uglavnom na istim položajima sa neznatnim pomjeranjem pojedinih dijelova prilikom sadejstva. Značajnih borbi u ovom periodu nije bilo. U jedinicama je izvođena vojno-politička obuka. Suzbijani su sve učestaliji ispadi neprijatelja iz garnizona, čišćen teren od četnika, a u dva navrata izvršene su akcije na željezničke komunikacije.

Tri bataljona 5. brigade krenula su 18. maja 1944. u akciju čišćenja od četnika sela Gornja Radnja i Žarkovina, ali nisu naišli na otpor, jer su se četnici sklonili u ustaško-domobranski garnizon Teslić. U popodnevnom časovima tri čete 2. bataljona 6. domobranskog lovačkog puka, vod Nijemaca i grupa od 50 četnika,²¹⁰ napali su naše jedinice iz više pravaca. Nakon kraće borbe protjerani su u Teslić. U toku 19. maja 1944. neprijatelj je uz podršku topovske i minobacačke vatre i dva oklopna voza, ponovo napao naše jedinice na željezničkoj pruzi Teslić — Jelah. Nakon dvosatovne borbe naše jedinice su se povukle na liniju Ukrijnica — Gornja Radnja — Donja Radnja, uz gubitke od 1 poginulog i 3 ranjena borca. Neprijateljske gubici nepoznati.²¹¹

Do kraja maja 1944. tri bataljona 5. kozarske brigade opsjedala su uporišta duž željezničke pruge Doboj — Teslić i u dva maha izvršila uspješne akcije na komunikaciji. Noću 26/27. maja 1944. između željezničkih stanica Doboj i Rudanka, minirali su prugu i uništili kompoziciju teretnog voza od 7 vagona. Tom prilikom zarobljena su 2 njemačka vojnika i 3 domobrana, dok su 2 domobrana poginula. Iz voza su evakuisane izvjesne količine meda i upu-

210 Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 219, strana 808. Izvod iz opšte bojne relacije, 2. zbornog područja NDH za maj 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u sjevernom dijelu srednje Bosne.

211 Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 163. Izvještaj štaba 5. kozarske brigade od 31. maja 1944. štabu 11. divizije o dejstvu od 15. do 31. maja.

ćene u bolnicu. Neprijatelj je intervenisao iz Doboja i Rudanke, pa su se naše jedinice povukle u pravcu sela Ljeskove Vode.

U to vrijeme jedinice divizije oskudjevale su u municiji. Pokušaj da se do municije dođe napadom na vozove nije dao željene rezultate. Zbog toga je štab 5. kozarske brigade 29. maja 1944. naredio svojim bataljonima da napadnu neprijateljska uporišta Johovac, Foča i Komaricu, uz istovremeno miniranje pruge između željezničke stanice Rudanka i Johovac (10 km s. z. od Doboja).

I ta akcija, međutim, uspjela je samo djelimično, tako da se ni tom prilikom nije došlo do željenog plijena. Miniran je voz, uništena lokomotiva i 7 vagona, oslobođeno je 17 partizana i saradnika NOP, koje je neprijatelj zarobio i sprovodio u logor, a zaplijenjeno je i 150 kg soli. Naši gubici bili su 2 poginula i 2 ranjena borca.²¹²

Dvanaesta krajiška brigada u drugoj polovini maja 1944. operisala je u širem rejonu Kotor Varoša, gdje je u nekoliko mahova uspješno spriječila pokušaje neprijatelja da se iz pravca Kotor Varoša probije na našu slobodnu teritoriju. U toku 23. maja 1944. sa sedam četa izvođena je akcija čišćenja od ustaške milicije sela Podbrđe — Svinjari — Šibovi — Zabrđe, kao i sela Javorana od četnika. U Javoranima su se naše jedinice sukobile sa četnicima, jačine dva bataljona, koji su nakon kraće borbe protjerani u pravcu Osmače. Tom prilikom ubijeno je 5, a ranjeno 6 četnika. Među ubijenima bio je i jedan komandir četničke čete. Naši gubici bili su 1 poginuo borac.²¹³ U izvještaju Komande »Vrbanjske« četničke brigade od 27. maja 1944. stoji da je, noću 22/23. maja, napadnut njen 2. bataljon na položaju kod sela Javorana i da se uz pomoć 3. bataljona, jedva uspeo probiti iz obruča, nakon čega se povukao prema Malom Tisovcu.²¹⁴

Zbog zauzimanja Kotor Varoši od strane neprijatelja, pasivnosti i iscrpljenosti okolnih sela, ishrana ljudstva, 12.

²¹² Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 173—174. arhiv VII fond NDH, reg. br. 21 : 2—3, k. 149e. Izvještaj zapovjedništva 4. oružaničke pukovnije NDH od 10. juna 1944.

²¹³ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 165. Izvještaj štaba 12. krajiške NOU brigade od 31. maja 1944. štabu 11. NOU divizije o dejstvu brigade od 15. do 31. maja.

²¹⁴ Arhiv VII, četnički fond, reg. br. BH-V-11887. Izvještaj komande Vrbanske četničke brigade od 27. maja 1944.

brigade i Banjalučkog odreda bila je jako slaba jer NOO objektivno nisu bili u mogućnosti da snabdijevaju hranom te naše jedinice. Da bi se takvo stanje ublažilo, štab 4. bataljona 12. brigade, bez saglasnosti sa štabom brigade, ali u sporazumu sa Komandom mjesta za Kotor Varoš, uputio je 21. maja 1944. grupu boraca na čelu sa intendantom 12. brigade i političkim komesarom komande mjesta u selo Donje Postolje radi prikupljanja hrane. Grupa se nije vojnički pripremila za ovaj zadatak, pa ju je neprijatelj napao i tom prilikom oteo 11 konja sa opremom, 1 puškomitraljez »ššarac« i 1 pušku. Poginula su 2 a ranjen 1 naš borac.²¹⁵

Naredbom štaba 5. korpusa od 23. maja 1944. Jajački odred stavljen je pod komandu 11. divizije, zbog orijentacije 10. krajiške divizije ka južnom dijelu Bosanske krajine i otežane mogućnosti veze sa ovim odredom. Odred je i dalje zadržan u rejonu Krezluka na desnoj obali Vrbasa sa zadatkom mobilizacije ljudstva na tom prostoru i kontrole pravaca koji od Jajca i Donjeg Vakufa vode prema glavnini 11. divizije, kao i u cilju čvršćeg povezivanja ovog odreda sa Vlašićkim odredom.²¹⁶

Četrnaesta srednjobosanska brigada dejstvovala je na komunikacijama Prnjavor — Banjaluka i Prnjavor — Derвента, gdje je drugom polovinom maja 1944. porušila 5 mostova. Pored kontrole ovih pravaca čistila je od četnika i ustaške milicije sela Miškovci, Detlak, Kalenderovci, Drijen, Blaško i Četojevići. U tim borbama ubijena su 4 četnika i 1 ustaša, ranjena 3 i zarobljena 3 četnika. Gubici brigade bili su 1 borac, poginuo.

Odredi su dejstvovali na svojim teritorijama. Banjalučki u rejonu Živinice — Bastasi, sa zadatkom kontrole terena oko planine Čemernice, Vlašićki u rejonu Bukovica — Gluha Mahala, sa zadatkom kontrole terena oko planine Vlašić, Prnjavorski u rejonu sela Kolari — Brenešci sa zadatkom zatvaranja pravca Prnjavor — Kotor Varoš, Motajički u rejonu sela Rakovac sa zadatkom kontrolisanje sektora u rejonu planine Motajice, Tešanjско-teslički u rejonu Teslić — Prnjavor. Pored navedenih zadataka odredi

²¹⁵ Isto kao u napomeni 213.

²¹⁶ Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 105. Naređenje štaba 5. korpusa od 23. maja 1944. štabovima 10. i 11. divizije o ulasku Jajačkog odreda u sastav 11. divizije.

su čistili teren od četnika, sarađivali sa NO odborima i komandama mjesta na mobilizaciji ljudstva.

Osamnajesta hrvatska istočnobosanska brigada i Posavsko-trebavski odred bili su raspoređeni u rejonu sela Osredci — Stanari — Crnča sa zadatkom zatvaranja pravca prema neprijateljskim uporištima duž željezničke pruge Doboj — Derventa i čišćenje okolnih sela od četnika i ustaške milicije.²¹⁷

U međuvremenu uspjesi Narodnooslobodilačke vojske i politički razvoj učvrstili su odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Aktivnost u duhu tih odluka, postala je znatna naročito u oslobođenim oblastima.

U to vrijeme u Drvaru je bilo sjedište Centralnog komiteta KPJ, Vrhovnog štaba, AVNOJ-a, Nacionalnog komiteta i drugih foruma narodnooslobodilačkog pokreta. Od 2. do 4. maja, tu je održan Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije uz prisustvo 816 delegata, koji su predstavljali oko 500.000 članova.

Centralni komitet i Vrhovni štab rade na međunarodnom priznanju Jugoslavije. Teže ka savezu sa SSSR-om, SAD i Velikom Britanijom. Sovjetska vojna misija je stigla u Jugoslaviju 23. februara, a naša vojna misija u Moskvu 12. aprila. Naša vojna misija upućena u Veliku Britaniju, stigla je krajem aprila u Alžir, a idućeg mjeseca u London.

U svijetu se sve više govorilo o narodnooslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji — kako u Sovjetskim novinama i radio-stanicama, tako i u listovima Velike Britanije, Amerike i u drugim zemljama.

Njemačka vrhovna komanda, ceneći takav međunarodni vojni i politički položaj nove Jugoslavije, znala je da će pomjeranje istočnog fronta ka zapadu i savezničkog u Italiji ka severu, NOV u predstojećim događajima igrati još veću ulogu. Pošto nije imala više mogućnosti da povede opsežnije operacije prema cijeloj NOV, nadala se da će najveći uspjeh postići ako uništi Vrhovni štab u Drvaru

²¹⁷ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 14. Izvještaj štaba 11. divizije od 3. juna 1944. štabu 5. korpusa o dejstvima jedinica divizije u sjevernom dijelu srednje Bosne.

i razbije grupaciju koja se nalazila u zapadnoj Bosni. Pripreme za ovu operaciju trajale su više mjeseci.

Slobodnu teritoriju zapadne i srednje Bosne štitili su 1. proleterski korpus (1. i 6. divizija), 5. bosanski korpus (4, 10. 11. i 39. divizija) i sa juga 9. dalmatinska divizija 8. korpusa.

Zamisao štaba 2. oklopne njemačke armije za drvarsku operaciju bila je: vazdušnim desantom uništiti Vrhovni štab, dok bi ostale snage koncentrično prodirale ka Drvaru da se spoje sa desantom i da pri tome razbiju jedinice NOV koje su se nalazile na tom dijelu slobodne teritorije.

Desant na Drvar, počeo je 25. maja 1944. u 6,35 časova. Oporom jedinica Pratećeg bataljona, oficirske škole, pripadnika ustanova VŠ, Omladine i naroda Drvara, te pristiglih jedinica 6. ličke divizije — desant je bio nabačen na Šobića glavicu na kojoj je organizovao kružnu odbranu.

Vrhovni štab se prebacio 25. maja na rezervno komandno mjesto u Potoke, i već 26. maja, uspostavio vezu sa tri štaba korpusa.

Vazdušni desant na Drvar je jedini njemački napad te vrste u drugom svjetskom ratu koji nije uspio. Uzrok tome je: brza intervencija i snažan otpor naših jedinica, kao i upornost i vještina onih jedinica, koje su sprečavale neprijatelja da prodre ka Drvaru. Vrhovni štab je čvrsto rukovodio jedinicama, a zatim se premestio na Vis, da bi sa toga mesta mogao rukovoditi sve složenijim operacijama NOV i raditi na daljem učvršćenju tekovina Narodnooslobodilačke borbe.

Analizirajući borbena dejstva i rad potčinjenih mu jedinica tokom pojačanog pritiska neprijatelja na središnji deo Bosanske krajine u drugoj polovini maja 1944. i posle desanta na Drvar, štab 5. korpusa uputio je ozbiljne zamjerke na rad i držanje pojedinih jedinica. Jedanaestoj diviziji zamjerano je zbog nedovoljne aktivnosti u ovom periodu tim prije što njen sektor nije bio zahvaćen ofanzivom.²¹⁸

U proljeće 1944. divizija je najveći broj svojih borbениh dejstava usmjerila na razbijanje četničkih vojnih for-

²¹⁸ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 50. Kritički osvrt štaba 5. korpusa od 12. juna 1944. na borbena dejstva i rad potčinjenih jedinica.

macija. To je bio jedan od tri njena osnovna zadatka. Drugi je bio napadati na komunikacije i uporišta u dolinama rijeke Bosne i Usore, i treći prikupljanje hrane za naše jedinice i ustanove u Bosanskoj krajini.

Ovakva borbena dejstva nisu pružala mogućnost da se dođe do značajnijeg plijena u oružju i municiji.

Pored toga, po naređenju štaba 5. korpusa 12. krajiške i 14. srednjobosanska brigada i Prnjavorski odred, 19. i 20. aprila 1944. izvodili su demonstrativni napad na Banjaluku i Klačnice, kojom prilikom su utrošene znatne količine municije, a zaplijenjeno nije ništa.

Drugom polovinom aprila i tokom maja 1944. neprijatelj je u više navrata, često i sa jačim snagama vršio ispadе iz garnizona, pa su naše jedinice bile prinuđene da vode odbrambene borbe u cilju zaštite slobodne teritorije. Sve je to uticalo da je stanje u 11. diviziji po pitanju snabdjevanja oružjem, municijom, odećom i obućom postalo vrlo ozbiljno.

Zbog stalnog priliva novih boraca, diviziji je u to vrijeme nedostajalo 1.000 pušaka, 50 puškomitraljeza i odgovarajuće količine municije o čemu je štab 11. divizije obavijestio štab 5. korpusa 15. aprila 1944. Napadom na Kotor Varoš 7. maja i uspješnom diverzijom na dvije kompozicije teretnog voza 27. i 29. maja 1944. nisu postignuti željeni rezultati.

Tako je krajem maja 1944. stanje u pogledu snabdjevenosti municijom do te mjere bilo kritično da su neke jedinice imale svega po 5 metaka na pušku i po 20 metaka na puškomitraljez, što je čuvano za najnužniju odbranu. To je bio osnovni razlog što 11. divizija nije izvodila značajnije akcije u tom periodu.

BORBENA DEJSTVA U JUNU I NAPAD NA GARNIZON U DERVENTI

Početkom juna 1944. neprijatelj je nastavio sa ispadima iz garnizona i pokušajima prodora u dubini slobodne teritorije srednje Bosne, pa su ga naše jedinice, zbog nedostatka municije sačekavale na bliskom odstojanju i efikasnom vatrom zaustavljale vraćajući ga u garnizone. Napadna dejstva izvođena su uglavnom na četničke grupe i to uspješno.

Jedinice 5. brigade su 3. juna 1944. napale kompoziciju teretnog voza na pruzi Doboj — Teslić. Uništena je lokomotiva i 4 vagona i ubijeno 6 neprijateljskih vojnika. Jedna jača izviđačka patrola razbila je jednu četničku grupu u Vučijoj planini i ubila 10 četnika i zaplijenila 3 puške. Jedna četa je 8. juna 1944. iznenadila grupu četnika na Križu. Ubijena su 4 četnika i zaplijenjene 4 puške.

U cilju dubljeg prodora na slobodnu teritoriju, neprijatelj je sa grupom nazivanom »Ante« sastava 1. i 2. bataljona 4. domobranskog lovačkog puka 13, 14. i 15. četa 1. bataljona 6. posadne brigade ojačane vodom haubica, 7. juna 1944. krenula iz uporišta Kalenderovci — Jabukovac — Brđani — Vrhovi i iz Dervente, prema selima Drijen — Cerani — Pojezna i Osinja.²¹⁹ Ne nailazeći na jači otpor naših jedinica, sem kratkog sukoba sa jednom četom 4. bataljona 12. brigade u selu Drijen, dostigao je toga dana liniju u rejonu selo Novići — Grabik — Nedinići — Gornji Hadžići i tu zanoćio.

Sutradan, 8. juna 1944. produžio je nastupanje prema selima Crnča — Pojezna — Osinja. Istovremeno, iz pravca Teslića nastupao je ojačani 2. bataljon 6. domobranskog puka prema selima Ukrinjica i Čečava.²²⁰

Na pravcima njegovog nastupanja nalazile su se jedinice 5. brigade. Na pravcu Križ, selo Rastuša nalazio se 1. bataljon, zatvarajući pravac od Jelaha. Drugi bataljon je držao položaje u Pojezni i Crnči, kontrolišući pravac prema Derventi. Pravac ka Tesliću zatvarao je 3. bataljon.

Oko 09,30 časova prve su u napad prešle jedinice neprijatelja koje su nastupale iz Dervente prema položajima 2. bataljona. Bataljon je pružao snažan otpor, ali se uslijed nadmoći neprijatelja nakon jednočasovne borbe, povukao ka selu Pojezni. Neprijatelj je, međutim, nastavio obazrivo nastupanje, da bi predveče potpuno stao.

Neprijateljskim jedinicama koje su nastupale iz pravca Teslića suprotstavio se 3. bataljon. Razvučenim frontom zadržavao je neprijatelja i usporavao njegovo napredova-

²¹⁹ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 153. Izvod iz opšte bojne relacije 2. zbornog područja NDH za jun 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u srednjoj Bosni.

²²⁰ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 133. Izvještaj operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH od 11. juna 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u Bosni.

nje, postupno se povlačeći ka selu Čečavi. U popodnevним časovima 8. juna 1944. i ove jedinice neprijatelja, dospjevši u selo Ukrinjicu, zastale su i prešle na utvrđivanje.

U selu Čečava nalazila se prihvatna bolnica 11. divizije, ambulanta 5. brigade, magacini sa žitom i izvesnim količinama raznog materijala, primljenog tih dana iz savezničke pomoći. Da bi otklonio opasnost, kojoj su bili izložene ovi objekti komandant 3. bataljona Ljubomir Šević samoinicijativno je odlučio da noću 8/9. juna 1944. pređe u protivnapad. Stab bataljona i komande četa podržale su inicijativu svog komandanta. Još u toku dana izvršeno je osmatranje rasporeda neprijatelja i detaljna priprema borackog i starješinskog sastava za napad. U Čečavi je ostavljen deo jedinice sa zadatkom, da u slučaju četničkog napada uporno brani bolnicu.

Napad je počeo 9. juna 1944. u 01,00 časova. Pošto su savladane straže i pobacane bombe u rovove, čete su krenule u energičan napad prodirući u unutrašnji raspored neprijatelja i nakon žestoke dvočasovne borbe neprijatelj je bio potpuno razbijen. Iskoristivši prostor koji nije bio posjednut od naših jedinica, ostaci neprijatelja su odstupili prema Tesliću.

U toj borbi poginulo je 28 neprijateljskih vojnika i oficira, a zarobljena su 52. Ranjeni su 1 oficir i 2 vojnika. Poginuli su potpukovnik baron Zvonimir Bahorić, komandant 6. domobranskog lovačkog puka, vojni instruktor, njemački kapetan Valda i nadporučnik Benaković. Poručnik Ibro Zvizdić umro je od zadobijenih rana. Zaplijenjeno je 2 protivkolska topa 37 mm, sa 183 granate, 1 teški minobacač sa 11 mina, 3 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 45 pušaka, 4 automata, 2 pištolja, 1 radio-stanica, 1 motor-bicikl, 3 topovske kare, 15 konja, 350 metaka za automat, 30.000 puščanih metaka, izvjesne količine odjeće i obuće. Naši gubici 7 poginulih i 9 ranjenih.²²¹

Neprijatelj koji je nastupao iz pravca Dervente naišavši na jak otpor 2. bataljona 5. brigade, 9. juna 1944. vratio se u Derventu.

Poraz 2. bataljona 6. domobranskog lovačkog puka u selu Ukrinjci znatno je doprineo da u cjelosti propadne ne-

²²¹ Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d, strana 174—175. Zbornik, tom IV, knj. 27. dok. 10. Izvještaj štaba 11. divizije od 5. juna 1944. štabu 5. korpusa o dejstvima u **junu**.

prijatelj ev plan dubljeg prodora na slobodnu teritoriju srednje Bosne. Bila je to jedna od značajnijih pobjeda jedinica 11. divizije u poslednja dva meseca, a njen značaj bio je tim veći što su zaplijenjene znatne količine (30.000 komada) puščane i mitraljeske municije. Za ovaj uspjeh, štab divizije, pohvalio je 3. bataljon 5. brigade i njegov štab, a bataljon je upućen u selo Kulaše na odmor.

Ostale jedinice 5. brigade — 1 i 2. bataljon — držali su položaje u rejonu sela Pojezna — Crnča — Stanari, a 4. bataljon je obezbjeđivao centralnu bolnicu u Sipragama. Prvi i 2. bataljon isturali su jače patrole i odeljenja ka neprijateljskim uporištima na pruži Doboj — Derventa i prema selima Lupljanica — Kalenderovci — Detlak, gdje su se skrivale manje četničke grupe. Ovakav vid dejstava protiv četnika — prepadima manjih grupa pokazalo se efikasnim. Za deset dana ubijeno je 35 četnika i zaplenjene 22 puške. Istovremeno našim jedinicama predalo se 16 mladića, koje su četnici prisilno mobilisali. Tih dana iz ovih sela mobilisano je nekoliko desetina novih boraca.

Noću 17/18. juna 1944. dva bataljona 5. kozarske brigade napali su uporište Cer, nedaleko od Dervente, kojeg su branili dijelovi 2. bataljona 4. domobranskog lovačkog zuka.²²² Borba je vođena čitavu noć, ali zbog jako utvrđenih položaja i žistokog otpora naše jedinice su se povukle uz gubitke od 5 poginulih i 15 ranjenih boraca.

Dvadeset prvog juna 1944. četa 1. bataljona 5. brigade u selu Sočanici sačekala je u zasjedi 5. četu 2. bataljona 4. domobranskog lovačkog puka i potpuno je rabila. Poginulo je 18 neprijateljskih vojnika i 1 oficir, a 11 ih je zarobljeno. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza »šarac« 2 automata, 4 pištolja, 18 pušaka i 4.000 puščanih metaka. Četa nije imala gubitaka.²²³

Dvadesetog juna 1944. u rejonu sela Pojezna srušio se jedan saveznički avion iz formacija koje su se vraćale sa bombardovanja grada Pločestija u Rumuniji. Iz oštećenog aviona padobranom je iskočilo 5 članova posade koje su prihvatili borci 1. bataljona 5. kozarske brigade. Bio je to

²²² Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 153. Izvod iz opšte bojne relacije 2. zbornog područja NDH za jun 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u srednjoj Bosni.

²²³ Isto kao u napomeni 221.

prvi susret naših boraca sa ratnim saveznicima na tom prostoru.

Borcima 1. i 2. čete 3. bataljona 5. brigade pružila se prilika tih dana da nakon godinu dana ponovo vide svoj zavičaj. Oni su, sa štabom bataljona, dobili zadatak, da otprate na Kozaru grupu činova ZAVNOBIH-a i viših vojno-političkih rukovodilaca. Bila je to i svojevrsna nagrada borcima i štabu 3. bataljona za uspješno izvedenu akciju u selu Ukrinjica 9. juna 1944. Povratak tih četa u brigadu, nakon šest dana provedenih u zavičaju, pretvorio se u pravo slavlje. Oni su gotovo svakom pripadniku brigade, Kozarčaninu, donijeli pismo, a nekima i paket od njihovih porodica. Sa tim četama došlo je 30 mladića i djevojaka sa Kozare, čija je izrazita želja bila da se bore u redovima 5. kozarske brigade.²²⁴

Jedinice 12. brigade, tokom juna 1944. dejstvovale su u širem rejonu Kotor Varoši, sa zadatkom sprečavanja prodora neprijatelja na oslobođenu teritoriju i čišćenja sela od četnika koji su u prvoj polovini juna aktivnim dejstvima samostalno i u sadejstvu sa ustaško-domobranskim jedinicama pokušavali da odbiju naše snage sa položaja oko Kotor Varoši.

Tako su 1. juna 1944. dva bataljona »Vrbanjske« četničke brigade u rejonu sela Zivinice napale četu 2. bataljona 12. krajiške brigade, pokušavajući da je potisnu sa položaja. Četa je međutim, pružila snažan otpor neprijatelju, koji je odbačen uz gubitke. Istog dana, jedna naša četa napala je 1. bataljon »Vrbanjske« četničke brigade u rejonu sela Galići, kojeg je protjerao.²²⁵ U ovim borbama četnici su pretrpjeli gubitke. Naše čete nisu imale gubitaka. Tokom 3. juna 1944. jedinice 2. bataljona 12. brigade napale su ustašku miliciju u selima Jakotini i Sokolinama. U ovim borbama ubijeno je 5, a ranjeno 7 ustaških milicionera. Zaplijenjene su 2 puške, 3 ručne bombe i 70 metaka. Naši gubici 1 borac, poginuo.²²⁶

²²⁴ Isto.

²²⁵ Arhiv VII, reg. br. BH-V-11905 (četnički fond). Izvještaj Vrbaske četničke brigade od 13. juna 1944.

²²⁶ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 115. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 30. juna 1944. štabu 11. divizije dejstvima brigade na sektoru Kotor Varoš — Skender Vakuf.

Jedinice 4. bataljona 12. brigade koje su posjedale položaje u rejonu sela Hrvačani — Savići, bile su takođe 3. juna 1944. napadnute od grupe četnika, koji su nakon kraće borbe odbačeni uz gubitke. Istog dana četa 4. bataljona koja se nalazila u selu Drijen — opština Derventa, radi prikupljanja hrane, razbila je grupu četnika, kojom prilikom su ubijena 2, a ranjena 2 četnika.

U toku 11. juna 1944. jedinice 3. bataljona 12. brigade postavile su zasjedu u rejonu sela Vrbanjci — Postolje, dočekavši četu ustaša i ustaške milicije, nanijevši im gubitke od 12 poginulih i 9, ranjenih, bez sopstvenih gubitaka.

Jedinice 2. bataljona su u toku 12. juna 1944. u Aginom selu vodile borbu sa dijelovima »Vrbaske« četničke brigade i tom prilikom im nanijele gubitke od 6 poginulih i 7 ranjenih, bez sopstvenih gubitaka. Jedinice 1. bataljona smjenile su 2. bataljon na položajima Viševica — Živinice, gdje su 20. juna 1944. bile napadnute od kombinovanih četničkih i ustaško-domobranskih snaga. Nakon tročasovne žestoke borbe, neprijatelj je odbačen uz gubitke od 18 poginulih i 8 ranjenih. Naše jedinice nisu imale gubitaka.

U toku 21. juna 1944. neprijatelj jačine od oko 250 ustaša i ustaške milicije, napao je položaje 2. bataljona 12. brigade na liniji Stol — Postolje — Dobovci. Naše snage su suzbile njegov napad nanijevši mu gubitke od 11 poginulih i 6 ranjenih. U vremenu od 22. do 30. juna 1944. 12. brigada nije imala sukoba sa neprijateljem.

Četrnaesta srednjobosanska brigada tokom juna 1944. dejstvovala je u širem rejonu Prnjavora na pravcima Prnjavor — Klačnice, Prnjavor — Srbac i Prnjavor — Derventa. U toku 1. juna porušena su dva mosta i na nekoliko mjesta prekopana put Klačnice — Prnjavor. Do 4. juna u nekoliko postavljenih zasjeda, ubijeno je 6 četnika i ranjeno 2. Zaplijenjeno je njihovo oružje i municija.

Četvrtog juna u selo Nožička prinudno je sleteo jedan neprijateljski avion, čija posada je pobjegla. Iz napuštenog aviona demontirana su 2 mitraljeza kalibra 15 mm sa 600 metaka, a avion zapaljen.

Dijelovi 3. bataljona 14. brigade na putu s. Smrtići — Sibovska naišli su na četničku zasjedu kojom prilikom su poginula 2 a ranjena 2 borca.

Prilikom pretresa sela Smrtići, 15. juna 1944. jedinice 14. brigade ubile su 5 četnika i zaplijenile 2 karabina.

Jedan bataljon 14. brigade prešao je 16. juna 1944. preko Save u Slavoniju, gdje je izvršio pretres sela Orubica i tom prilikom zaplijenio pušku, 100 metaka i 5 ručnih bombi. U toku 21. juna jedinice 14. brigade napale su jednu ustašku izviđačku patrolu u rejonu Krčmarice. Tom prilikom ubijene su 4 ustaše, a ranjen 1 oficir i 1 ustaša.²²⁷ Zaplijenjeno je 4 puške, 200 metaka i 8 ručnih bombi. Naši gubici 1 borac poginuo. Sutradan 22. juna 1944. neprijatelj podržavan artiljerijom, avijacijom i tenkovima, pokušao je iz Banjaluke prodrijeti na slobodnu teritoriju, ali je bio odbijen od jedinica 14. brigade.²²⁸

Osamnaesta hrvatska istočnobosanska brigada i Posavsko-trebački odred dejstvovali su u rejonu sela Ljeskove Vode — Stanari — Rastuša — Čečava, sa zadatkom kontrole i zatvaranja pravca prema Doboju, Teslicu i Jelahu. U toku noći 17/18. juna 1944. jedinice 18. brigade napale su neprijateljevo uporište Foču, iz kojeg su protjerali ustašku miliciju, koja se povukla prema uporištu Johovac u sastav dijelova 2. bataljona 4. domobranskog lovačkog puka koji je branio Johovac. Brigada je napala i to neprijateljsko uporište, ali ga nije uspjela zauzeti, pa se nakon tročasovne borbe povukla na polazne položaje. U ovim borbama ubijeno je 15 neprijateljskih vojnika. Gubici brigade bili su veliki. Poginulo je 6, a ranjen 21 borac, od kojih 3 teže.²²⁹

Partizanski odredi dejstvovali su na svojim teritorijalima, sadejstvujući brigadama u kontroli i zatvaranju komunikacija i čišćenju terena od četnika i ustaške milicije. Tešanjско-teslički odred je tokom juna 1944. ubio 3, ranio 8, a zarobio 17 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 17 pušaka, 700 metaka i 1 pištolj. Porušeno je 500 m željezničke pruge Doboј — Teslić. Gubici odreda su bili 2 ra-

²²⁷ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 146. Izvještaj operativnog odjela ministarstva oružanih snaga NDH od 24. juna 1944. o borbama protiv jedinica NOVJ i POJ u Bosni.

²²⁸ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 10. Izvještaj štaba 11. divizije od 4. jula 1944. štabu 5. korpusa o dejstvu u junu u sjevernom dijelu srednje Bosne — Stevo Samardžija, n/d. strana 153.

²²⁹ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 78. Izvještaj štaba 18. hrvatske brigade od 18. juna 1944. štabu 11. divizije o zauzimanju Foče i napadu na Johovac.

njena borca. Motajički odred je imao nekoliko sukoba sa četnicima, u kojima je ubijeno 6, a ranjeno 2 četnika. Odred je 16. juna 1944. zajedno sa 3. bataljonom 14. brigade učestvovao u pretresu sela Orubica u Slavoniji i tom prilikom ranio 1 i zarobio 4 pripadnika ustaške milicije. Zaplijenjene su 3 puške. Vlaški odred izvršio je tokom juna 1944. dva uspješna napada na četnike. U napadu na jedan četnički logor 4. juna 1944. ubijeno je 10 četnika. Zaplijenjeno 10 pušaka i 120 metaka. Drugom prilikom u selu Borja zaplijenjeno je od četnika 12 komada goveda i 15 ovaca. Prnjavorski odred ubio je 3 i zarobio 1 četnika. Zaplijenjene su 3 puške. Banjalučki odred je 20. juna 1944. odbio kombinovane četničko-ustaške snage, koje su pokušale da zauzmu Skender Vakuf. Neprijatelj je odbačen uz gubitke od 3 poginula i 7 ranjenih četnika.²³⁰

Nekoliko uspješnih akcija što su ih izvele jedinice 11. divizije juna 1944. u kojima su zaplijenjene izvjesne količine oružja i znatne količine puščane i mitraljeske municije, omogućile su da se naoruža jedan broj novomobilisanih boraca i da se energičnije raščisti sa grupicama četnika u sjeveroistočnom dijelu srednje Bosne. Ovakav razvoj događaja omogućio je štabu divizije da organizuje napad na jedan od neprijateljskih garnizona i na taj način dođe do značajnijeg plijena u oružju, municiji i drugoj vojnoj opremi u čemu se još uvijek oskudijevalo.

Pored toga štab 5. korpusa ponovo je naredio štabu divizije da pojača borbenu aktivnost na komunikacije u dolini rijeke Bosne i Usore radi rasterećenja pritiska neprijatelja na snage 1. proleterske i 10. divizije.

Prikupivši podatke o snazi i rasporedu neprijatelja u pojedinim garnizonima, štab divizije procjenio je da bi najcjelishodnije bilo napasti neprijateljev garnizon u Derventi, kojeg je branilo oko 1.800 vojnika, raspoređenih najvećim dijelom po spoljnim uporištima.

Spoljnu odbranu garnizona sačinjavali su: prostor sjeverozapadno od Dervente na liniji Bosanski Dubočac — Bijelo Brdo — Derventski Lug, posjedale su domaće us-

²³⁰ Isto kao u napomeni 228.

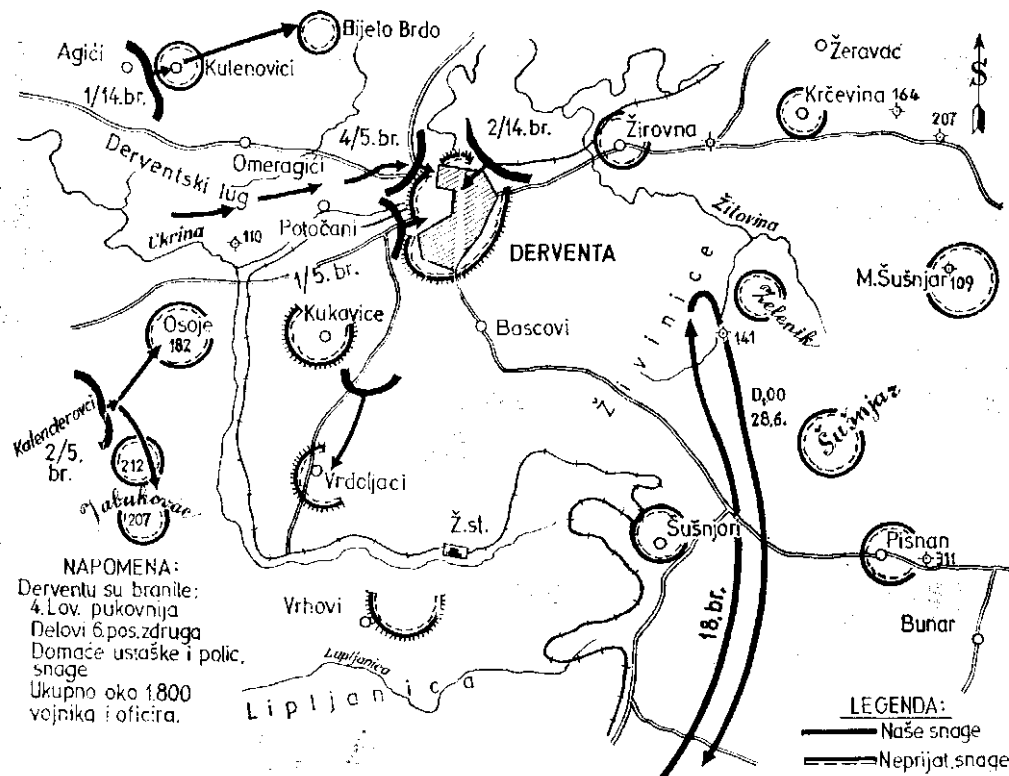
taše nepoznate jačine. Na liniji Osojci — Kalenderovci (k. 216) — Jabukovac, nalazila se 2. četa 1. bataljona 4. domobranskog puka naoružana sa 180 pušaka, 3 mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 20 strojnica i 2 minobacača. Ova jedinica bila je ojačana sa još 2 mitraljeza iz sastava 4. čete. Uporišta Vrbovi — Kamen — Brđani, posjedala je 3. četa 1. bataljona 4. lovačkog puka, naoružana sa 133 puške, 13 puškomitraljeza, ojačana sa 3 minobacača i 1 mitraljezom. Uporište Plehan, posjedala je 2. četa 6. posadne brigade (Domdo bojna), naoružana sa 135 pušaka, 20 strojnica i 4 mitraljeza. Uporište Lupljanica posjedale su mješovite snage, 33 domobrana, 15 žandarma i 40 ustaša, koji su pored ličnog naoružanja raspolagali sa 2 mitraljeza i 2 puškomitraljeza. Uporište Cer posjedala je 4. četa 1. bataljona 6. posadne brigade sa 130 pušaka. Na prostoru Cer — Foča — Johovac, nalazio se 2. bataljon 4. domobranskog lovačkog puka, naoružan sa 614 pušaka, 50 puškomitraljeza, 12 mitraljeza, 6 lakih i 2 teška minobacača.

Unutrašnju odbranu grada sačinjavao je stožer (štab) 4. domobranskog lovačkog puka sa 13, 14. i 15. štapskom četom naoružanih sa 281 puškom, 24 puškomitraljeza, 2 brdska topa baterijom protivoklopnih topova i baterijom haubica iz sastava 16. artiljerijskog divizionu.

U gradu su pripremljene za odbranu i u toku borbe posjednute zgrade gimnazije, željezničke stanice, stara kassarna, kafana »Triglav«, kao i privatne zgrade građene od čvrstog materijala, kafana Himze Džonlagića i Avde Porobića.²³¹

Stab divizije je 27. juna 1944. donio odluku da napadne uporište u Derventi i okolna uporišta. Planom napada je bilo predviđeno da u napadu učestvuju 5. brigada sa tri bataljona, 14. brigada sa četiri bataljona i 18. brigada sa tri bataljona. Ukupno 10 bataljona, ojačanih sa 6 teških minobacača i 3 brdska topa. U divizijsku rezervu

²³¹ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 94. Naređenje štaba 11. divizije od juna 1944. potčinjenim jedinicama za napad na Derventu. Dokument 153. Izvod iz opšte bojne relacije 2. Zbornik područja za juna 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u srednjoj Bosni. Knjiga 27. dok. 151. Izvještaj zapovjedništva 1. lovačkog zdruza od 2. jula 1944. o borbama protiv jedinica 11. divizije na položajima oko Dervente i oko nje.

Napad na Derventu 27. juna 1944.

bio je predviđen jedan bataljon 12. brigade.²³² Radi lakšeg komandovanja jedinice su podjeljene u napadne grupe.

Prva grupa, pod komandom štaba 14. brigade — četiri bataljona — ojačana sa 4 teška minobacača imala je zadatak: da sa dva bataljona napadne grad sa sjeverne strane između komunikacija Derventa — Prnjavor i Derventa — Brod, da se neopaženo provuče u pravcu Agići — Derventske Bare, odnosno Agići (k. 153 i 183) — Selo Kulenovići i preko Čardaka upadne u grad, koristeći situaciju, što je na tom pravcu bio najslabije organizovan sistem odbrane.²³³ Jednim bataljonom da likvidira spoljna uporišta Kuljanovce i Bijelo Brdo, a potom se postavlja u zasjedu i štiti jedinice koje prodiru u grad. Sa jednim bataljonom da zatvara pravac Derventa — Doboj i sa te strane štiti jedinice koje prodiru u grad.

Druga grupa, pod komandom štaba 5. brigade — tri bataljona ojačana jednom četom i podržana sa 2 teška minobacača i 3 brdska topa. Imala je zadatak: da sa dva bataljona ojačana jednom četom napadne grad sa sjeverozapadne strane pravcem Derventski Lug — Omeragići i pravcem Slatina — Potočani — centar grada (između brda Kukavica i rijeke Ukrine). Zadatak ovih bataljona bio je da neopaženo, između spoljnih uporišta, prođu u grad i istovremeno sa napadom na spoljna uporišta otpočnu likvidaciju otpornih tačaka u gradu. Jedan bataljon 5. brigade imao je zadatak da likvidira uporišta Jabukovac — Hepting i Osojci.

Treća grupa pod komandom štaba 18. brigade — tri bataljona imala je zadatak da sa dva bataljona napadne grad sa jugoistočne i istočne strane. Sa jednim bataljonom da likvidira uporišta Šušnjare i Vrhove i obezbijedi desni bok jedinicama koje napadaju grad iz pravca Broda.

²³² Isto kao u napomeni 231.

²³³ Analizirajući situaciju oko odbrane Dervente, komandant 1. lovačkog zdruga ustaško-domobranski general Franjo Nikolić u izvještaju od 2. jula 1944. pored ostalog navodi: »... XIV srednjo-bosanskoj brigadi bilo je moguće njeno razvijanje i napad sa sjevera iz razloga što na prostoru Derventa nema jačih snaga osim izvjesnih ustaških odjela i milicije...« Zbornik, tom IV, knj. 27. dok. 151. Izvještaj zapovjednika 1. lovačkog zdruga od 2. jula 1944. 0 borbama protiv jedinica 11. divizije na položajima u Derventi 1 oko nje.

Četvrtu grupu sačinjavao je bataljon 12. krajiške brigade u ulozi divizijske rezerve.

Tešanjско-teslićkom odredu i jednom bataljonu 18. brigade naređeno je da demonstrativno napadnu neprijateljeva uporišta Cer, Foču i Johovac, a za to vrijeme sa manjim snagama zatvaraju pravac prema Čečavi i Starnarima.

Početak napada bio je određen za 27. jun 1944. u 23,00 časa. Do tog vremena sve jedinice su morale prići polaznim položajima za napad.

Obavještajna služba divizije pored svestranih podataka o broju, naoružanju i rasporedu neprijatelja, pribavila je čak i znakove raspoznavanja kojima se neprijatelj služio. Sve te okolnosti, omogućile su da se sa boračkim i starješinskim sastavom izvrše solidne pripreme, što je u mnogome uticalo na borbeno raspoloženje i moral jedinica.

Usled nepredviđenih okolnosti u napadu je izostala 18. brigada, pa su u njemu učestvovalе samo jedinice 5. kozarske i 14. srednjobosanske brigade.

Zamisao štaba 11. divizije bila je da jačim snagama neopaženo prodre u Derventu i istovremeno otpočne napad na unutrašnja i spoljna uporišta neprijatelja. Ovakvim načinom dejstva bio bi rastrojen sistem komandovanja neprijatelja, što bi onemogućilo organizovanu odbranu i povezanost spoljne i unutrašnje odbrane. Kod neprijateljske komande bila bi stvorena zabuna o pravcu glavnog udara naših snaga, a tim i neodlučnost oko postavljanja težišta odbrane kao i rukovođenja borbom.

Nakon jednočasovne borbe, komandant 4. domobranskog lovačkog puka shvatio je da je težište napada naših jedinica u gradu. Zbog toga je izdao naređenje snagama na spoljnim uporištima da krenu za Derventu i pojačaju unutrašnju odbranu grada. Na ovaj način neke posade neprijatelja, napustivši svoja uporišta našle su se na otvorenom prostoru i bile potpuno razbijene od naših snaga. U izvodu iz opšte brojne relacije 2. zbornog područja za jun 1944. o tome se pored ostalog kaže:

»... A istovremeno zapovjedbno je uporištu Vrhovi i Vrdoljaci da krenu u pravcu Dervente... Prikupljeni dijelovi sa Vrdoljaka, kad su napustili bunkere dobili su snažnu

4". vatru iz neposredne blizine, kojom prilikom je odmah bilo poginulih i ranjenih. Zbog snažne vatre ovi dijelovi nisu uspjeli probiti se do Dervente, već su nastavili sa probijanjem istočno ...»²³⁴

Peta kozarska i 14. srednjobosanska brigada u određeno vrijeme krenule su na izvršenje svojih zadataka.

Četvrti bataljon i diverzantska grupa 5. brigade nastupali su pravcem Miškovci — Derventski Lug. Budući su znali znake raspoznavanja, kojima se služio neprijatelj, dijelovi ove kolone, razoružali su dvije neprijateljske patrole, prešli most na rijeci Ukrini i na desnoj obali rijeke savladali bez borbe jednu posadu kod koje je pored ostalog oružja i opreme zaplijenjen i jedan protivtenkovski top. Tako su se 4. bataljon i brigadna diverzantska grupa našli u gradu i otpočeli likvidaciju unutrašnjih otpornih tačaka, prisilivši neprijatelja da se povlači u utvrđenje i unapred pripremljene objekte za odbranu, zgrada gimnazije, kassarna i željeznička stanica.

Prvi bataljon 5. brigade sa dvije čete prodro je u grad iz pravca Potočana i nastavio nastupanje ka zgradi gimnazije. Jedna četa ovog bataljona upućena je na brdo Kukavica u cilju likvidacije uporišta Vrhovni i Vrdoljaci, koje je posjedao 1. bataljon 4. lovačkog puka. Kada je otpočela borba u Derventi ovom bataljonu je bilo naređeno da napusti spoljna uporišta i krene u grad. Tako je između te neprijateljske jedinice i naše čete došlo do susreta i kratkog, ali žestokog okršaja na otvorenom prostoru i na bliskom odstojanju. Neprijatelj je bio potpuno razbijen i u neredu odstupio prema istoku, ostavljajući na mjestu sukoba sve teško naoružanje. Dva brdska topa, 1 teški minobacač » i 3 mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 40 pušaka i 12 zaprežnih kola sa municijom i drugom raznovrsnom opremom.

Drugi bataljon 5. brigade je u brzom naletu za kratko vrijeme likvidirao neprijateljsko uporište Jabukovac, Heppling i Osojci protjeravši ostatke neprijatelja ka Derventi. Po likvidaciji tih uporišta 2. bataljon je dobio zadatak da sa dvije čete zauzme položaje na Kamenu i Lupljanici, radi

²³⁴ Zbornik, tom, IV, knj. 26, dok. 153. Izvod iz opšte bojne relacije 2. zbornog područja za jun 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u srednjoj Bosni.

obezbjedenja naših snaga koje su prodirale u grad, a jedna četa ovog bataljona izvučena je u brigadnu rezervu.

Dva bataljona 14. brigade (1. i 4.) neopaženo su se provukli kroz spoljnu odbranu neprijatelja sa sjeverne strane grada, prešli rijeku Ukrinu i otpočeli likvidaciju neprijateljevih uporišta na svom pravcu nastupanja. Druga dva bataljona (2. i 3.) likvidirali su neprijateljske posade u uporištima Agići — Kuljenovići — Gradac Bijelo Brdo — Semsibegovi — Mulabegovi i porušile most na potoku Žirovine, a zatim posjele položaje na putu Derventa — Bosanski Brod, štiteći naše jedinice koje operišu u gradu.

Bataljoni 14. brigade koji su ušli u Derventu likvidirali su sva neprijateljeva uporišta na svom pravcu nastupanja, zapalili i uništili električnu centralu zaplijenili bateriju haubica, 2 brdska i 2 protivtenkovska topa.

U 03,00 časa, 28. juna 1944. štabovi 5. i 14. brigade održali su u Derventi kratak sastanak i dogovorili se da nastave borbu sa neprijateljem koji se utvrdio u zgradi gimnazije i kasarni.

Oko 05,00 časova neprijateljskim snagama u pomoć je pristigao oklopni voz iz Slavanskog Broda, a oko 06,00 časova iz pravca Počivaljke, stigao je i kompletan 2. bataljon 4. lovačkog puka i 3. četa 1. bataljona 6. posadne brigade ojačana dijelovima 2. čete.

Pojava neprijatelja iz pravca Počivaljke iznenadila je naše jedinice, tim prije što su bili sigurni da se na tom pravcu nalazi 18. brigada, kako je bilo predviđeno zapovješću štaba divizije. Međutim, prema podacima iz opšte bojne relacije 2. zbornog područja za jun 1944. vidi se, da na prostoru između Počivaljke i Dervente nije bilo naših snaga. U izvodu se pored ostalog navodi:

»... II/U.L.P. koja se sa milicijom (3. sat 1/6. posadnog zdruga ojačana sa dijelovima 2. satnije) hitala u pomoć braniteljima u gimnaziji i vojarni, te nije naišla na neprijatelja sve do pred samo groblje u Derventi, gdje je dočekan žestokom vatrom...«²³⁵

Prispjećem brojnih neprijateljskih snaga u Derventu i zbog izloženosti žestokoj vatri iz oklopnog voza, naše jedinice su bile prinuđene na povlačenje iz grada. Novo-

nastala situacija onemogućila je eksploatisanje do tada postignutog uspjeha. Nisu mogli biti evakuisani zaplijenjeni topovi i drugi ratni materijali, a i gubici su znatno povećani, a sve iz razloga što 18. brigada nije izvršila svoj zadatak. U izvještaju štaba 11. divizije o tome se kaže:

»... Brigada je izvršila pokret pravcem Ljeskove vode — Crnče — Kojići — Dažnica. Uspjela je da se neopaženo provuče između Plehana i Šušnjara i da u 01,00 časova 28. juna 1944. godine stigne do Zivinica. Ovde je štab brigade doneo odluku da se brigada povuče jer, navodno, nije čuo borbu niti je video zapaljenu zgradu u Derventi. Nakon toga su snage ove brigade usiljenim maršem prešle prugu Doboj — Derventa i postavili zasjedu prema Doboju. Štab brigade je priznao da je učinio veliku grešku i da snosi svu odgovornost za samo djelimičan uspjeh akcije na Derventu.²³⁶

Rezultat napada na garnizon u Derventi, prema neprijateljskim dokumentima bio je: poginula su 4 podoficira i 20 domobrana. Ranjena su 2 oficira, 4 podoficira i 4 domobrana, dok su 4 podoficira i 54 domobrana zarobljeni.

Zaplijenjeno je 118 pušaka, 14 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, 11 strojnica, 17 pištolja, 2 brdska topa 65 mm, 1 protuoklopni top 37 mm, 5 teških minobacača i druga oprema.²³⁷

Pored oružja zaplijenjeno je još 50.000 puščanih i mitraljeskih metaka, 100 topovskih granata, 200 mina za minobacače, 7 telefona, 1 telefonska centrala, 1 radio-stanica i izvjesne količine odeće, obuće i druge opreme. Uništen je 1 brdski top, 2 minobacača, 2 mitraljeza, 2 kamiona, 2 limuzine. Zapaljena je električna centrala, željeznička stanica, zgrada opštine, 4 magacina sa raznim ratnim materijalom.

²³⁶ Zbornik, tom IV, knj. 26, dok. 102. Izvještaj štaba 11. divizije štabu 5. korpusa o napadu divizije na neprijateljski garnizon u Derventi.

²³⁷ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 151. Izvještaj zapovjednika 1. lovačkog zdruga od 2. jula 1944. o borbama protiv jedinica 11. divizije na položajima u Derventi i oko nje. Prigib (Prilog) 1 — Izkaz gubitaka 4. lovačke pukovnije 1. lovačkog zdruga u borbama 27/28. VI 1944. strana 612 i Prilog 2. Izkaz izgubljenog oružja i opreme 4. lovačke pukovnije 1. lovačkog zdruga u borbama 27/28. VI 1944. strana 613.

Gubici 11. divizije bili su: poginulo je 19 a ranjeno 47 boraca i starješina, a nestalo 20 boraca.²³⁸

I u borbama oko Dervente, ostaci četničkih grupa aktivno su sudjelovali na strani ustaško-domobranskih snaga. U izveštaju zapovjedništva 1. lovačke brigade od 2. jula 1944. o tome se kaže:

»... Ljubička četnička brigada prema izvještaju zapovjednika 4. L.p. (lovačke pukovnije) borila se protiv partizanskih dijelova 2—3 odreda), koje su nju izravno napali i branila je svoje područje, te je time posredno potpomagala odbranu Dervente, zadržavajući i vežući na svom području jedan dio partizanskih snaga ..«²³⁹

Iako ovom prilikom Derventa nije zauzeta i ako je uspjeh naših snaga bio djelimičan, ipak je ta akcija imala veliki politički odjek i moralni podstrek za stanovnike ovog kraja. Kroz sela, kuda su prolazile naše jedinice po povratku iz Dervente narod je u masama izlazio pred borce, pozdravljao ih i nudio hranom, a djevojke su cvijećem, peškirimima i vezenim maramicama, izvučenim iz svoje udavačke opreme, kitile zaplijenjene topove i borce, što je na sve ostavljalo snažan utisak.

Četnici su, međutim, nastojali da umanje značaj našeg uspjeha, pa je komanda Srednjobosanskog četničkog korpusa u pregledu situacije za juni—juli 1944. pored ostalog pisala:

»... 28. juna 1944. godine vršile su partizanske snage — 14. krajiške i 18. hrvatska brigada 1. bataljon 5. kozaračke brigade napad na Derventu. Napad neuspeo. Partizani se povukli uz velike vlastite gubitke. »London« je objavio da su zauzeli i čiste Derventu, dočim to nije tačno. To je, kao i sve do sada, laž komunističkih »stratega« i »oficira«.²⁴⁰

²³⁸ Zbornik, tom IV knj. 26, dok. 14. Izvještaj štaba 5. kozarske (kraške) brigade od 30. juna 1944. štabu 11. divizije o napadu na Derventu. Arhiv VII, fond NOR, reg. br. 38-4, k. 866. Izvještaj štaba 14. srednjobosanske brigade od 1. jula 1944. o toku izvođenja napada na Derventu — Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d, strana 180—186. Stevo Samardžija n/d, strana 158—178.

²³⁹ Isto kao u napomeni 237.

²⁴⁰ Arhiv VII, (četnički fond) reg. br. 19/4, kutija br. 214. Pregled situacije za period od 27. 6. do 8. 7. 1944. koji piše komanda srednjobosanskog četničkog korpusa 8. 7. 1944.

Stab 5. korpusa NOVJ ocjenio je napad 11. divizije na garnizon u Derventi uspješnim. O tome u izvještaju Vrhovnog štaba od 23. jula 1944. pored ostalog stoji:

»... U cilju rasterećenja pritiska na X i I proletersku diviziju naređeno je XI diviziji pojačati pritisak na liniju Brod — Sarajevo. U vezi ovog jedinice XI divizije izvršile su uspješan napad na Derventu i okolna uporišta na komunikaciju Brod — Sarajevo.

Razbijanje garnizona Dervente i okolnih uporišta na liniji Brod — Doboj — Teslić imalo je za posledicu brže izvlačenje glavnine neprijateljskih snaga radi obezbjeđenja pruge Sarajevo — Travnik i ostalih komunikacija..«²⁴¹

NASTAVAK BORBENIH DEJSTAVA I OSLOBOĐENJE TESLICA

Poslije akcije na Derventu raspored snaga 11. divizije bio je: 5. brigada na prostoru sela Štrpci — Osinja — Stanari, sa zadatkom zatvaranja komunikacija koje vode od Dervente i Doboja; 12. brigada u rejonu sela Hrvaćani — Savići — Stol — Postolje — Dabovi — Zivinice — Viševce sa zadatkom zatvaranja pravca prema Banjaluci i Kotor Varošu, a sa jednim bataljonom obezbeđenje centralne bolnice u Sipragama; 14. brigada u rejonu sela Smrtići — Tromđa — Devetine — Martinci — Srbac, sa zadatkom zatvaranja pravca na komunikaciji Prnjavor — Derventa, odnosno Banjaluka i Klašnice; 18. brigada i Posavsko-trebavski odred u rejonu sela Ljeskove Vode — Rastuša — Čečavo, sa zadatkom zatvaranja pravca prema Teslicu, Doboj i Jelahu; Banjalučki odred u rejonu Skender Vakuf; Prnjavorski u rejonu sela Otpočivaljka — Čukale — Lepenica; Motajički u rejonu Vršani — Crkveno Brdo — Lazovo Brdo; Tešanjско-teslički u rejonu Klupe; Vlašićki odred u rejonu sela Palivuk i Jajački odred u rejonu sela Melivac.

Jedinice 5. i 14. brigade, posle borbe u Derventi imale su predah od nekoliko dana radi odmora i sređivanja jedinica. Nakon toga je divizija, u skladu sa naređenjem štaba 5. korpusa i opštim razvojem događaja nastavila sa

2« Zbornik, tom. IV, knj. 27, dok. 101. Izvještaj štaba 5. korpusa od 23. jula 1944. Vrhovnom štabu o borbama u srednjoj i zapadnoj Bosni u junu.

napadnim dejstvima, posebno u dolinama rijeke Bosne i Usore, sa težištem na rušenju komunikacije Doboj — Teslić i likvidaciji neprijateljskih uporišta oko nje, s ciljem izolacije garnizona u Tesliću.

U sklopu ovih dejstava, tri bataljona 5. brigade u noći 3/4. jula 1944. napadali su neprijateljska uporišta Jelah, Tešanjka, Alibegovci, Sivša, vojvode Putnika brdo i željezničku prugu i cestu Doboj — Teslić. Ova uporišta branile su jedinice 6. posadne brigade iz Dervente i manji dijelovi 4. domobranskog puka. U prvom naletu jedinice 5. brigade likvidirale su sva neprijateljska uporišta, sem Jelaha, kojeg je tek u svitanje 4. jula 1944. zauzeo 4. bataljon 5. brigade. Po likvidaciji uporišta sve jedinice 5. brigade, prisustvovalе su rušenju pruge Doboj — Teslić i objekata na njoj. Porušeno je 10 km pruge, 3 mosta i telefonska linija. Spaljene su železničke stanice Jelah i Tešanjka. Time je u prepodnevnim časovima 4. jula 1944. neprijateljski garnizon u Tesliću bio potpuno odsječen. Istog dana neprijatelj je sa jednom četom intervenisao napadajući naše položaje u rejonu sela Šivša — Omanjska, ali je energičnim protivnapadom 1. bataljona 5. brigade odbačen uz gubitke od 22 poginula, 10 ranjenih i 2 zarobljena domobrana.

Zaplijenjeno je 13 pušaka, 1 šmajser, 13 bombi, 18 topovskih granata, 500 pušanih metaka i manje količine odjeće i druge vojne opreme.

Sutradan 5. jula 1944. neprijatelj je iz pravca Tešnja sa jednom četom SS-ovaca napadao naše položaje u Jelahu, ali je odbijen od 4. bataljona 5. brigade. Tom prilikom ubijena su 4 neprijateljska vojnika.

Kombinujući odbranu i protivnapad, jedinice 5. brigade uspješno su sprečavale pokušaje neprijatelja da deblokira garnizon u Tesliću. Istovremeno, uz pomoć civilnog stanovništva nastavljeno je rušenje komunikacija Doboj — Teslić, bunkera na dotadašnjim uporištima i ostalih objekata u dolini rijeke Usore. Zbog toga je neprijatelj bio prinuđen da svoje jedinice u Tesliću snabdjeva iz vazduha.²⁴²

²⁴² Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 25. Izvještaj štaba 5. kozarske (kraiške) brigade od 5. avgusta 1944. štabu 11. divizije o dejstvu *na* prostoru Prnjavor — Teslić — Topčić Polju u julu. Knjiga 27, dok. 157. Izvještaj Operativnog odjela Ministarstva oružanih

Jedinice 18. brigade, su takođe u cilju blokade Teslića, noću 3/4. jula 1944. sa ojačanim bataljonom napale neprijateljsko uporište u Tešnju. Sa dva bataljona su rušile prugu Jelah — Teslić, a sa jednim bataljonom razmještenim u selu Zarkovini obezbjeđivali izvršenje ovih akcija od eventualnog ispada neprijatelja iz Teslića. Ovom prilikom porušeno je 6—7 kilometara željezničke pruge, a napad na Tešanj kojeg su branile kombinovane ustaško-domobranske i njemačke snage, nije uspio. Gubici brigade bili su 3 poginula i 2 ranjena borca.

U međuvremenu jedna četa je napala četnike u selu Ostružnja. Četnici su protjerani. Iz čete je poginuo jedan borac. Istog dana 2. bataljon 18. brigade načinio je pretres sela Cečave i zarobio 5 četnika. Tom prilikom pronađen je četnički magacin, sa manjom količinom hrane i rublja, što je zaplijenjeno.²⁴³

Dvanaesta brigada u vremenu od 1. do 9. jula 1944. nije imala dodir sa neprijateljem, sem što je njen 3. bataljon 1. jula 1944. likvidirao manje neprijateljsko uporište Bilice, kojom prilikom su ubijena 2 neprijateljska vojnika.²⁴⁴

Ni jedinice 14. brigade, prvih dana jula 1944. nisu imale ozbiljnijih sukoba sa neprijateljem. Njen 2. bataljon je sa jednom četom, 6. jula 1944. postavio zasjedu između sela Kosjerevo i Kukolji u Lijevče polju. Na nju je napao neprijatelj nepoznate jačine. Četa je otvorila vatru i tom prilikom ubila 6 neprijateljskih vojnika, nakon čega se morala povući zbog brojno nadmoćnijeg neprijatelja i zbog artiljerijske vatre kojom je neprijatelj tukao njene položaje. Jedna četa 2. bataljona, prihvatila je od Lijevčanskog odreda omladinice iz istočne Bosne, koji su bili na Drugom kongresu omladine u Drvaru i obezbjeđivala njihov prelaz u centralnu Bosnu.

snaga NDH od 9. jula 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ na područjima Travnik — Doboja — Teslić — Foče i Ustikoline. Knjiga 28, dok. 139. Izvještaj bivšeg zamjenika zapovjednika 6. lovačke pukovnije, potpukovnika Ivčevića od 7. avgusta 1944. zapovjedništvu 1. lovačkog zdruga o padu Teslića.

2« Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 147. Izvještaj štaba 18. hrvatske brigade 38. diviziji o dejstvu u srednjoj Bosni u julu 1944.

244 Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 59. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 14. avgusta 1944. štabu 11. divizije o dejstvima na prostoru Kotor Varoš — Teslić u julu 1944.

Oko 02,00 časa 6. jula 1944. četnička »leteća« brigada od oko 500 ljudi napala je 5. (Poljski) bataljon 14. brigade u rejonu sela Devetine — Boškovići. Četnici su napali jednovremeno, iz više pravaca, od Kokora, Crnog Vrha, Kadinjana i Klačnica. Borba je trajala do 07,00 časova, kada je bataljon uspio protjerati četnike u pravcu Klačnica. U ovoj borbi ranjen je komandir 1. čete 5. bataljona i jedan borac. Četnički gubici nisu poznati.²⁴⁵

Likvidacijom neprijateljskih uporišta i rušenjem komunikacija (željezničke pruge i ceste) Doboj — Teslić, jedinice 5. kozarske i 18. brigade ovladale su prostorom u srednjem toku rijeke Usore i čvrsto držale u blokadi neprijateljski garnizon u Tesliću.

U cilju proširenja ovog uspjeha i izbijanja na komunikacije Brod — Sarajevo, te proširenja slobodne teritorije, štab 11. divizije odlučio je da glavninom snaga napadne i oslobodi Teslić. Ostavljajući na ranijim položajima, dijele 12. krajiške i 14. srednjobosanske brigade, kao i partizanske odrede radi zaštite slobodne teritorije, štab divizije je 8. jula 1944. ostale snage koncentrisao u rejon Teslića.²⁴⁶

Posadu garnizona Teslić, sačinjavale su snage 6. domobranskog puka jačine tri bataljona i jedan bataljon 6. posadne brigade i 60 njemačkih instruktora — ukupno 1.166 vojnika i oficira. Oslanjajući se na solidno izgrađen sistem rovova i utvrđenja, a posebno na prepreke od bodljikave žice kroz koju je bila provedena struja neprijatelj je odbranu Teslića zasnivao na užem gradskom području, isturajući manje snage na pojedine dominantne visove kao spoljnu odbranu.

Na sjevernom odbrambenom odsjeku, od mosta južno od sela Štenjaci (na cesti Štenjaci — Banja Vrućica) do

²⁴⁵ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 24. Izvještaj štaba 14. srednjobosanske brigade od 7. jula 1944. štabu 11. divizije o borbama na prostoru Derventa — Bačkovići i Kukolji.

²⁴⁶ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 24. Izvještaj štaba 14. srednjobosanske brigade od 7. jula 1944. štabu 11. divizije o borbama na prostoru Derventa — Bačkovići i Kukolji.

zaključno cestom Teslić — Kotor Varoš, branile su se 7. i 13. četa 6. lovačkog puka i dijelovi 1. i 3. čete 3. bataljona 6. posadne brigade.

Na južnom — težišnom odsjeku od mosta južno od sela Stenjaci (Stenjaci — Banja Vrućica) i isključno cesta Kotor Varoš — Teslić, prema jugu, branile su se 4, 13, i 14. i jedan vod 15. čete 6. lovačkog puka. Na ovom odsjeku bilo je razmješteno i teško naoružanje. Po svim jedinicama bili su raspoređeni njemački instruktori. Opštu rezervu sačinjavalo je 60 ljudi.

Spoljni dio odbrane sačinjavali su, na Križu (k. 352), 2 km sjeverozapadno od Teslića, dijelovi 3. čete 3. bataljona 6. posadne brigade. Kod rudnika u selu Brdaci, deo 1. čete 3. bataljona 6. posadne brigade i u Banji Vrućici (2 km jugozapadno od Teslića) dijelovi 1. čete 3. bataljona 6. posadne brigade.²⁴⁷

Raspored jedinica 11. divizije za napad na garnizon Teslić bio je sledeći:

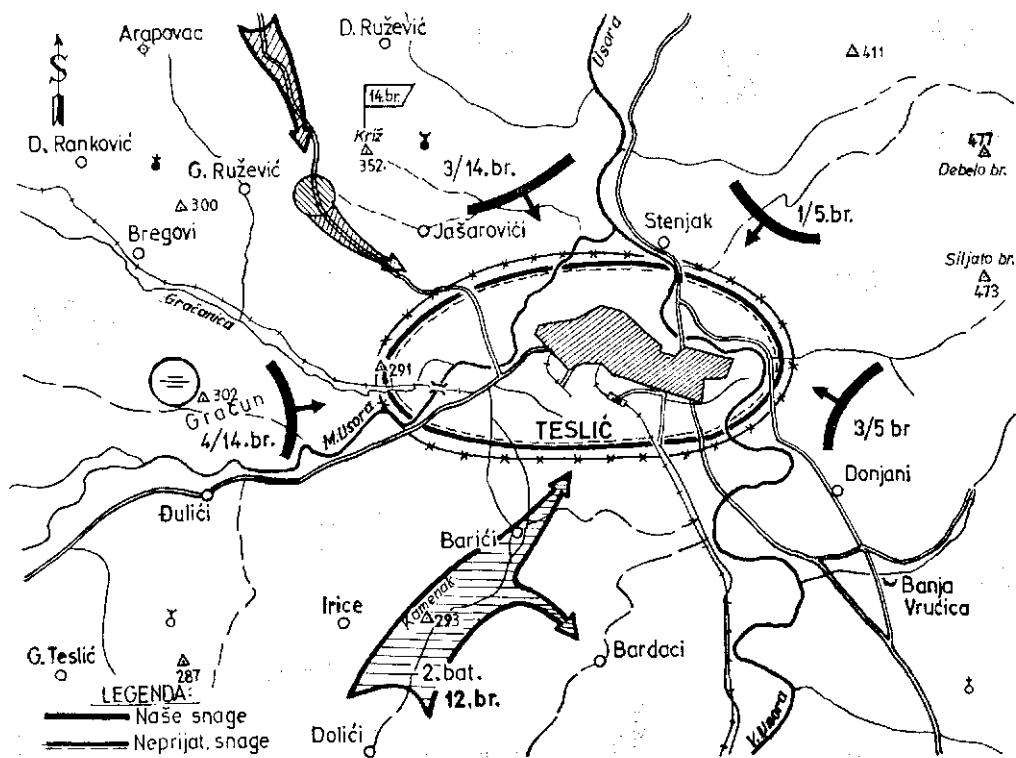
— 5. brigada dobila je zadatak da se dva bataljona podržana sa 4 minobacača 82 mm napadne grad sa jugoistočne strane desnom obalom rijeke Velika Usora od sela 1 Doljani, Vrelo i Banja Vrućica, a sa dva bataljona zatvori i brani pravac Doboј — Teslić na položajima Alibegovci — Kraševo, sa zadatkom sprečiti eventualnu intervenciju neprijatelja iz Doboja.

— zadatak 12. brigade bio je: da sa dva bataljona napadne sa južne strane između rijeka Velika i Mala Usora, stim što će sa jednim bataljonom prodirati u grad a sa jednim likvidirati spoljno uporište — rudnik u selu Brdaci, a potom i on nastaviti prodor u grad.

— zadatak 14. brigade bio je da sa dva bataljona podržavan sa 1. minobacačem 82 mm napadne sa sjeverozapadne strane, nastupajući lijevom obalom rijeke Velika Usora iz pravca sela Ruževići i Kaćuna i prodre u grad, likvidirajući manja uporišta na pravcu svog nastupanja.

— 18. brigada imala je zadatak da sa tri bataljona posjedne položaje prema Žepču i Maglaju i spriječi eventualni pokušaj prodora neprijatelja iz ovih uporišta prema Tesliću.

²⁴⁷ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok 131. Izvještaj zapovjedništva 2. zbornog područja od 2. avgusta 1944. zapovjedniku oružanih snaga NDH o padu Teslića.

Oslobođenje Teslica 9/10. jula 1944.

— Tešanjско-teslički odred i jedan bataljon 18. brigade posjeli su položaje na Sejmen polju i Džemilićima sa zadatkom sprečavanja prodora neprijatelja iz Tešnja prema Tesliću.

— baterija brdskih topova, postavljena je na brdu Kućan (k. 286) sa osnovnim zadatkom da uništi električnu centralu i prekine dovod struje u žičane prepreke ispred neprijateljevih bunkera i neutrališe otporne tačke izgrađene od čvrstog materijala.

Napad na garnizon Teslić izvođen je sa šest bataljona, podržanih sa 5 minobacača 82 mm i 4 brdska topa. Obezbeđenje napada organizovano je također sa šest bataljona i jednim partizanskim odredom.

Naredbom štaba 11. divizije početak napada je bio određen za 9. jul 1944. u 19,30 časova. Međutim, bataljoni 5. brigade zakasnili su oko 1 sat i 30 minuta, izgubivši to vrijeme u putu, s obzirom da su neposredno pred napad pokrenuti sa položaja kod Doboja. Zato napad nije počeo jednovremeno i nije postignuto iznenađenje.²⁴⁸

Pri planiranju napada štab divizije je pretpostavio i mogućnost da će neprijatelj spremno dočekati napad naših jedinica s obzirom na taktičko-operativnu situaciju stvorenu našim dejstvima zadnjih dana na području Dobj — Teslić — Tešanj. Iz ustaško-domobranskih i četničkih izvještaja vidi se da su pretpostavke štaba divizije bile realne, jer je neprijatelj zaista novonastalu situaciju procijenio kao prvorazrednu opasnost po svoje snage u Tesliću.

Operativni odjel Ministarstva oružanih snaga NDH u svojem izvještaju od 8. jula 1944. pored ostalog piše i to potvrđuje:

»... Noću 3/4. 7. 1944. godine, napali su partizani premoćnim snagama mjesne zaštite uporišta Uljarice i Makljenovac i raspršili posade ... Teslić je odsječen i opkoljen, te se očekuje napadaj partizana na mjesto.. 249

Četnici su, takođe, otkrili koncentraciju naših jedinica pa je komanda Tesličke četničke brigade uputila pismo štabu 6. domobranskog lovačkog puka 3. jula 1944. u kome ga obavještava o tome.

248 Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 189.
249 Zbornik, tom IV. knj. 27, dok. 156.

Stab 11. divizije preko svoje obavještajne službe prikupio je podatke o snazi i rasporedu neprijatelja. Raspoložujući tim podacima, a imajući u vidu poljuljani moral domobranskih jedinica zbog opšte vojno-političke situacije i blokade i veliku motivaciju naših boraca i starješina da zauzmu Teslić, faktor iznenađenja nije ni predstavljao presudan značaj u ovoj akciji.

Dva bataljona 12. brigade (2. i 3.) iz rejon Kotor Varoša stigle su u užu rejon Teslića 9. jula 1944. prije podne. Komandant brigade Mile Vučenović sa komandantima bataljona izvidio je neprijateljske položaje i prilaze Tesliću na pravcu napada koji mu je bio određen zapovešću štaba divizije. Drugi bataljon dobio je zadatak da napadne grad sa južne strane između rijeke Male i Velike Usore, a 3. bataljon da napadne rudnik uglja u selu Bardaci. Izvršena je i svestrana priprema boračkog i starješinskog sastava, sa posebnim osvrtom na potrebu pribavljanja priručnih sredstava (dasaka, ćebadi, sjekira, merdevina), neophodnih za savladavanje žičanih prepreka.

Bataljoni 12. brigade podišli su neprijateljskim položajima na jurišno odstojanje i nakon kratke efikasne artiljerijske pripreme, u 19,30 časova 9. jula 1944. otpočeli napad. Neprijatelj je pružao žestok otpor, ali zahvaljujući preciznoj vatri našeg automatskog oružja, 2. četa 2. bataljona pod komandom Marinka Avramovića uspjela je da presječe žicu i otvori prolaz ka neprijateljskim rovovima. Kroz taj otvor prošla je i (za tu priliku formirana) udarna grupa. Uspjeh ovih dijelova, omogućio je i 1. četi 2. bataljona da na svom pravcu napada zauzme prvu odbrambenu liniju neprijatelja. Budući da neprijatelj nije imao organizovanu odbranu po dubini, to su jedinice nastavile prodor u grad. Prodirući u centar grada, čete 2. bataljona, na juriš su razbili 2. četu 1. bataljona 6. lovačkog puka i na njenim položajima zaplijenili 3 topa, 3 mitraljeza i velike količine municije. Zarobljeno je 25 domobrana, 1 oficir i nekoliko podoficira. Radi proširenja postignutog uspjeha u borbu je ubačena i 3. četa 2. bataljona koja je bila u bataljonskoj rezervi.

Pokušaj neprijatelja da organizuje protivnapad nije uspio. Naprotiv naše jedinice su postupno zauzimale njegove ključne otporne tačke u gradu. Prva četa je razbila položaje milicije pored Kapelice i pravoslavne crkve i iz-

bila u centar grada. Druga četa je zapalila pilanu i zauzela žandarmerijsku stanicu, a oko 24,00 časa komandir čete Marinko Avramović probio se do električne centrale i uspio da isključi struju, nakon čega je kod branioca nastala potpuna pometnja, što je bilo od presudnog značaja za dalji razvoj borbe na pravcima nastupanja ostalih jedinica.

Prodrijevši u centar grada, štab 2. bataljona 12. brigade, nije imao vezu ni sa štabom ni sa susednim jedinicama pa nije imao uvid na razvoj situacije na pravcu nastupanja ostalih jedinica divizije (5. i 14. brigade). Zbog toga je komandant bataljona, Dušan Repajić naredio da se zaplijenjeni topovi evakuišu u selo Simići, gdje se nalazio štab 11. divizije.²⁵⁰

Jedinice 14. brigade otpočele su napad u 19, 30 časova. Njen 3. bataljon je poslije kraće borbe likvidirao neprijateljevo spoljno uporište Križ (k. 352), kojeg je branio deo 3. čete 3. bataljona 6. posadne brigade. Po zauzimanju Križa otvorena je minobacačka, kao i mitraljeska i puščana vatra na prednju liniju neprijateljske odbrane, ali je neprijatelj duž cijele odbrambene linije pružao žestok otpor, sve do 04,00 časa kada su prvi dijelovi 14. brigade prodrli u grad, nastavljajući ulične borbe.

Poslije artiljerijske pripreme, koja je dala dobre rezultate, jedinice 5. brigade počele su napad oko 21,00 časa ali je i na ovom pravcu neprijatelj pružio vrlo jak otpor. Borba je trajala čitavu noć. Tek oko 02,00 časa, nakon isključenja električne struje iz žičanih prepreka, prve grupe bombaša i puškomitraljezaca iz 5. brigade uspjele su na nekoliko mjesta prosjeći bodljikavu žicu i tako stvorili breše kroz koje su ostali dijelovi brigade prodrli u grad.

Prateći razvoj borbe sa komandnog mjesta u selu Simići, komandant 11. divizije Miloš Siljegović, ocjenio je da su naše jedinice ušle u Teslić na južnom dijelu grada. Da bi se na licu mjesta uvjerio u razvoj događaja i mogao lično uticati na dalji tok borbe, komandant divizije došao je na položaj 2. bataljona 12. brigade i odmah naredio da se uspostavi veza sa štabovima 5. i 14. brigade.

²⁵⁰ Joca Marjanović, Mile Kukolj, Milutin Vujović, Boro Gaćeša, Rade Ranilović, n/d. strana 203—211. Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 47. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 12. jula 1944. Štabu 11. divizije o zauzimanju Teslića.

Oko 04,00 časa 10. jula 1944. održan je kratak susret komandanata 12. i 14. brigade na kojem je dogovoren raspored snaga za likvidaciju neprijateljskih uporišta u gradu. Neprijatelj se još branio iz zgrade štaba 6. domobranskog lovačkog puka i njemačke komande.

Ubrzo je iz pravca banje Vrućice stigao u grad 1. bataljon 5. brigade, pa su po naređenju komandanta 11. divizije, 1. bataljon 5. brigade i bataljoni 14. brigade na juriš osvojili ova poslednja uporišta. Borba je prestala i kod rudnika uglja u selu Bardaci, gdje je napadao 3. bataljon 12. brigade, i gdje se neprijatelj najčešće branio.

Oko 06,00 časova 10. jula 1944. prestao je svaki otpor neprijatelja i Teslić je bio oslobođen. Neprijateljske jedinice koje su branile grad potpuno su razbijene, a njihovo ljudstvo najvećim dijelom zarobljeno, a jedan broj se spasio bjekstvom.²⁵¹

Prema neprijateljskim izvorima, po padu Teslića, u Maglaj je stiglo 5 oficira i 79 podoficira i domobrana, a u Doboju 11 oficira i 232 podoficira i domobrana.²⁵²

Rezultati borbe za Teslić bili su: ubijeno je i ranjeno oko 100 neprijateljskih vojnika, a zarobljeno 10 oficira i 390 vojnika i podoficira. Među zarobljenim oficirima bio je i potpukovnik Anton Ivčević, koji je poslije pogibije potpukovnika — barona Zvonimira Bahorića, 9. juna 1944. na Ukrynjici, vršio dužnost komandanta 6. domobranskog lovačkog puka.

Zaplijenjeno je 300 pušaka, 20 puškomitraljeza, 15 mitraljeza, 15 strojnica, 2 topa, 6. teških minobacača, 3 laka minobacača, 400.000 metaka, velika količina mina za minobacač, 2 radio-stanice, 100 konja i velike količine ostale ratne opreme. Uništena je električna centrala, zapaljena pilana i porušen most na rijeci Usori.

²⁵¹ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 36. Izvještaj štaba 5. korszarske (krajiske) brigade od 10. jula 1944. štabu 11. divizije o zauzimanju Teslića. Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 187—192. Stevo Samardžija, n/d, strana 189—199. Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 79. Izvještaj štaba 5. korpusa od 22. avgusta 1944. Vrhovnom štabu o dejstvima u srednjoj i zapadnoj Bosni u julu, str. 338.

²⁵² Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 160, 164 i 166. Izvještaj operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH od 11, 16, i 18. jula 1944. o borbama protiv jedinica NOV i POJ u Bosni.

Naši gubici bili su 9 poginulih i 30 ranjenih boraca i starješina.

Za izuzetne rezultate, postignute prilikom akcije na Teslić, preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Josip Broz Tito pohvalio je 2. bataljon 12. krajiške brigade i Marinka Avramovića, koji je neutralisanjem električne struje, omogućio jedinicama divizije da oslobode Teslić.²⁵³

Gotovo svi zarobljeni domobrani, 10. oficira i jedan đak-narednik ostali su u našim jedinicama. Jedino je od Vojnog suda, kojem je predsjedavao Đurin Predojević, zamjenik komandanta 11. divizije, osuđen na smrt domobran Ekrem Galijašević, rodom iz Tešnja, zbog ratnih zločina, a potpukovnik Ivičić je 30. jula 1944. uz oružanu pratnju poslan u štab 5. korpusa NOVJ. Međutim, na putu Teslić — Maslovare, kod sela Blato (k. 801) četnici su napali ovu našu kolonu, što je Ivičić iskoristio i pobjegao.²⁵⁴

Aktivnost jedinica 11. divizije u srednjoj Bosni tokom juna i jula 1944. pogotovo upad u Derventu, likvidacija uporišta i rušenje komunikacija na pravcu Doboj — Teslić, blokada Tešnja i oslobađanje Teslića, zabrinulo je okupatorske i vrhovne vojne i političke vlasti NDH, jer je ovakav razvoj događaja omogućio našim snagama izlazak na lijevu obalu rijeke Bosne, čime je direktno bila ugrožena komunikacija Brod — Sarajevo, koja je imala strategijski vojni i privredni značaj.

Da bi potpunije sagledali uzroke poraza svojih jedinica na ovom prostoru, Zapovjedništvo oružanih snaga NDH, izdalo je 12. jula 1944. naređenje zapovjedniku 2. zbornog područja (korpusa) generalu Franji Pacaku da lično sprovede istragu o uzrocima pada Teslića.

General Pacak je saslušao sve oficire i podoficire koji su izbjegli iz zauzetog Teslića, među kojima i njemačkog poručnika Stry Josipa, koji se nalazio u štabu 6. domo-

²⁵³ Arhiv VII (fond NOR) kutija 461, fasc. 1. dok. 85. Depeša štaba 11. divizije od 11. jula 1944. štabu 5. korpusa o zauzimanju Teslica.

²⁵⁴ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 139. Izvještaj bivšeg zamjenika zapovjednika 6. lovačke pukovnije od 7. avgusta 1944. zapovjednika 1. lovačkog zdruga o padu Teslića.

branskog lovačkog puka kao oficir za vezu, a naredio je saslušanje i svih domobrana i pripadnika ustaške milicije koji su učestvovali u odbrani Teslića, a izbjegli zarobljavanje.

Nakon svestrano provedene istrage i temeljite analize plana odbrane garnizona Teslić, te naoružanja, rasporeda i morala svojih jedinica, kao i jačine, naoružanja i pravca nastupanja naših jedinica, general Pacak je u svom izvještaju pored ostalog naveo da su jedinice 6. lovačkog puka, kao i jedinice 3. bataljona 6. posadne brigade koje su branile Teslić, po svojoj disciplini, radu, ponašanju i borbenom moralu bile na visini zadatka, što je svojim iskazom potvrdio i njemački poručnik Stry Josip, koji je duže vrijeme boravio u Tesliću, a u toku borbe zajedno sa potpukovnikom Ivičićem obilazio položaje i uvjerio se da su branioči pružali žestok otpor napadaču, što otklanja bilo kakvu sumnju da je borbeni moral posade uzrok pada Teslića.

Uvjerenje je generala Pacaka da je Teslić pao iz dva razloga. Prvi je izdaja civilnog stanovništva, koje je unapred organizovano i naoružano i u datom momentu iz centra grada otvorilo vatru u leđa braniocu i omogućilo prodor spolja na zapadnom pravcu odbrane, a drugi razlog je premoć snaga napadača, brojčano i u naoružanju. Iz sastava posade garnizona Teslić, Pacak jedino optužuje komandira voda 2. satnije 1. bojne 6. lovačke pukovnije poručnika Josipa Vilenicu čiji se vod nalazio na položaju kod kapelice na groblju, gdje je izvršen proboj u grad. Naređeno je da se poručnik Vilenica stavi pod vojni sud, zato što se nije borio »do zadnjeg požrtvovanja«.²⁵⁵

Poslije bjekstva iz zarobljeništva potpukovnik Anton Ivčević je preko Kotor Varoša, Banjaluke i Okučana stigao u Doboj, gdje je 7. avgusta 1944. po naređenju zapovjednika 1. lovačke brigade podneo opširan izvještaj o padu Teslića. Ivčevićev izvještaj se međutim ni u čemu ne podudara sa analizom generala Pacaka, sem u premoći naših snaga koje su napadale Teslić.

Glavni razlog za pad Teslića potpukovnik Ivčević navodi veoma slab moral vojnika 6. lovačkog puka, navo-

²⁵⁵ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 131. Izvještaj zapovjedništva 2. zbornog područja od 2. avgusta 1944. zapovjedniku oružanih snaga NDH o padu Teslića.

deći da su se opijali, pucali noću i kasno dolazili na položaje, a da su se isto tako ponašali i oficiri i pored toga vrlo rijetko vršili kontrolu svojih jedinica. Da sistem odbrane nije izveden po pravilima i propisima utvrđivanja. Umjesto uporišta grad je kao tor ograđen bodljikavom žicom, koja je umjesto pomoćnog, predstavljala glavni odbrambeni sistem, što je ibla velika greška, a što se u ovom slučaju i dokazalo. Posada je pružala otpor napadačima sve do nestanka struje, a kad je struja isključena cjelokupan sistem odbrane se jednostavno raspao. Pokazalo se nesvrshodnim držanje pukovnije duže vremena u jednom malom mjestu ograđenom žicom, jer su se vojnici suviše odomaćili, postali nepokretni i mislili samo na svoj privatni život. Na posadu garnizona jako je uticalo i saznanje da je pruga Doboj — Teslić porušena, usled čega je snabdijevanje bilo neredovno, nije postojala veza sa ostalim garnizonima, pa samim tim ni mogućnost pružanja pomoći u slučaju napada na grad.

Potpukovnik Ivčević odbacio je svaku pretpostavku o bilo kakvom, pogotovo organizovanom učešću civilnog stanovništva na pružanju pomoći našim snagama, koje su napadale grad, bez obzira na činjenicu što je veliki broj stanovnika Teslića dobrovoljno stupio u naše jedinice, odmah po završetku borbe, u što se lično uvjerio.

Ivčević takode pretpostavlja da je u čitavoj akciji oko Teslića postojao i elemenat izdaje, ali da to nije bitnije uticalo na tok događaja. Njegova sumnja je pala na natporučnika Avgusta Ćirija zamjenika zapovjednika 3. bataljona 6. posadne brigade a obrazlaže je sledećim činjenicama:

Oko 10,00 časova 8. jula 1944. obavješten je da je u , Teslić došao jedan seljak iz sela Mrkotića i doneo pismo od komandanta 5. kozarske brigade sa zahtskom da ga preda lično natporučniku Ćiraju. Ivčević je naredio da mu privеду seljaka, ali su mu rekli da je seljak otišao na Rudnik da uruči pismo natporučniku Ćiraju. Primivši pismo koje je na njega adresovano, Ćiraj je došao kod Ivčevića, otvorio pismo i pročitao njegov sadržaj koji je glasio:

»Dragi prijatelju!

Cuo sam, da se nalaziš u Tesliću, i da si veoma dobar čovjek i da si ovom narodu mnogo dobra učinio. U tako teškim danima treba da radimo svi. Želio bi da se s Tobom

sastanem i da se malo porazgovaramo. Molim Te javi mi po ovom čovjeku i nemoj da se ovom čovjeku što desi, jer sam ga ja silom uputio.—

Pozdravlja Te Tvoj drug
Crni«²⁵⁶

Pročitavši pismo Ciraj je tražio savjet od Ivčevića, a ovaj mu je rekao da odgovori da je primio pismo, ali da se ne upušta u bilo kakve pregovore. Kakvu poruku je Ciraj poslao »Crnom« Ivčeviću nije poznato. Međutim, istog dana (8. jula 1944.) Ciraj je sa vodom milicije bez pitanja izašao iz Teslića i otišao prema selu Stenjaci (k. 343), obavjestivši Ivčevića da želi izviditi ima li partizana na tom pravcu. Po povratku je obavjestio Ivčevića da se partizani nalaze na liniji Klupe — Vis. Ovo je potvrdilo Ivčevićevu sumnju da Ciraj održava vezu sa nekim od partizanskih rukovodilaca. Njegove sumnje potvrđivane su i izjavama zarobljenih oficira i domobrana sa kojima je uspio razgovarati dok se kao zarobljenik slobodno kretao u krugu štaba 11. divizije u selu Kulašima. Oni su izjavljivali, da je milicija, kojom je komandovao Ciraj, na položajima kod kapele na groblju i pravoslavne crkve otvorili kapiju napadačima, da su razoružavali domobrane koji su bježali i prijetili im ubistvom. Kao opravdanost svojih sumnji potpukovnik Antun Ivčević navodi i činjenicu da je od svih oficira zarobljenih u Tesliću, natporučnik Avgust Ciraj prvi stavio na kapu partizansku zvijezdu.

Po oslobođenju Teslića, jedinice 11. divizije su uglavnom zadržane na položajima koje su ranije posjedale. Dvanaesta brigada u širem rejonu Kotor Varoši, 14. brigada u rejonu Prnjavora, 18. hrvatska u rejonu Tešnja, držeći u blokadi taj garnizon. Peta kozarska, bez jedne čete koja je ostavljena kao posada u Tesliću, posjela je položaje na pravcima koji iz Doboja i Tešnja vode ka Tesliću.

Posadna četa u Tesliću je u toku nekoliko dana uhvatila 15 domobrana koji su se skrivali u gradu i okolini, a

²⁵⁶ Vojislav Oljača, obavještajni oficir 11. divizije (napomena D.S.). Vojo Žujić obavještajni oficir 5. kozarske brigade u to vrijeme potvrdio je da su on i Oljača imali jako dobro organizovanu obavještajnu službu u centralnoj Bosni.

istovremeno je prihvatila pripadnike milicije koji su dobrovoljno stupali u naše jedinice. Ostale jedinice 5. brigade, gotovo svakodnevno su vodile ogorčene borbe sa pripadnicima 13. SS divizije »Handžar« i djelovima 4. domobranske pukovnije koji su, bez obzira na velike gubitke, pokušavali da iz Doboja prodru u Teslić. Tokom ovih borbi i gubici 5. brigade bili su veliki — 23 poginula i 25 ranjenih. Paralelno sa ovim borbama, jedinice brigade čistile su sela Omanjska, Sivša, Alibegovci i Piljžići od četnika i domaće milicije.²⁵⁷

Na predlog štaba 12. brigade i uz saglasnost štaba brigada divizije 12. krajiška i 14. srednjobosanska napale su 19. jula 1944. neprijateljski garnizon u Kotor Varoši, Vojeg je branio 1. bataljon 11. domobranskog lovačkog puka, izvjestan broj domaće milicije i četnika, ukupne jačine oko 1.000 vojnika. Grad je bio dobro utvrđen bunke-rama i opasan bodljikavom žicom. U napadu su učestvovala četiri bataljona 12. brigade i jedan bataljon 14. brigade, podržavani divizionom artiljerijom, dok su dva bataljona 14. brigade bila na obezbjeđenju na pravcu Kotor Varoš — Banjaluka. Sve jedinice su jednovremeno otpočele napad u 22,00 časa 19. jula 1944. i neki djelovi 12. brigade su uspjeli proći kroz bodljikavu žicu, ali su ubrzo odbačeni snažnom vatrom neprijatelja. Borba je trajala do 04,00 časa kada su se naše snage morale povući uz velike gubitke. Poginulo je 14, a ranjeno 60 boraca i starješina.²⁵⁸

Neprijateljski gubici bili su 6 poginulih i 7 ranjenih.²⁵⁹

Osamnaesta hrvatska brigada je u vremenu od 10. do 22. jula 1944. držala u blokadi neprijateljski garnizon u Tešnju i u nekoliko navrata uspješno sprečavala njegov pokušaj da prodre prema Tesliću, i da deblokira Tešanj.

²⁵⁷ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 25. Izvještaj štaba 5. kozarske (krajiške) brigade od 5. avgusta 1944. štaba 11. divizije o dejstvima na prostoru Prnjavor — Teslić — Topčić polje u julu — Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d strana 193.

²⁵⁸ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 92. Izvještaj štaba 12. krajiške brigade od 21. jula 1944. Štabu 11. divizije o napadu na Kotor Varoš. Joco Marjanović, Mile Kukolj, Milutin Vujović, Boro Gačeša, Rade Ranilović, n/d. str. 212—213.

²⁵⁹ Arhiv VII, fond NDH, reg. br. 54/2-9, k. 149e. Izvještaj Zapovjedništva 3. oružničke pukovnije od 1. avgusta 1944. o napadu na Kotor Varoš. „««»„

Ocjenivši da je trenutak povoljan 18. brigada je *noću* 22/23. jula 1944. napala neprijateljev garnizon i oslobodila Tešanj. Ubijeno je 20 Nijemaca-fildžandarma i zarobljeno oko 300 domobrana. Zaplijenjeno je 5 mitraljeza, 10 puško-mitraljeza, 5 teških i 1 laki minobacač, 250 pušaka, 100.000 puščanih i mitraljeskih metaka i veće količine odeće, obuće i druge vojne opreme.²⁶⁰

Akcijama izvršenim krajem juna i početkom jula 1944. razbijanje neprijateljskog garnizona u Derventi, zauzimanje Jelaha, Teslića i Tešnja, te likvidacija uporišta i rušenje komunikacija i postrojenja na njima u dolini rijeke Usore, jedinice 11. divizije krunisale su četrnaestomjesečni period svog uspješnog vojničkog i političkog prisustva na tlu srednje Bosne.

U vremenu, od početka juna 1943. do kraja jula 1944. divizija je gotovo u cjelini izvršila jedan od glavnih zadataka koji je pred nju bio postavljen, četnička kontrarevolucija na ovom prostoru, bila je u toj mjeri razbijena da ostaci četničkih formacija nisu više mogli ugrožavati razvoj NOP-a u srednjoj Bosni. Zahvaljujući organizovanom, svakodnevnom, političkom djelovanju partijskih i skojevskih organizacija iz jedinica divizije i pozadine, narodne mase se listom opredeljuju za narodnooslobodilački pokret i šalju u naše jedinice za vojsku sposobne mladiće. O stanju četničkih formacija u srednjoj Bosni sredinom 1944. i moralu u njihovim jedinicama ilustruje izvještaj komandanta četničke komande »Zapadna Bosna«, upućen Draži Mihailoviću u kojem se pored ostalog navodi:

» ... Sto se tiče odnosa četnika prema Nemcima, oni su samo trpeljivi, naša nastojanja u vezi naređenja Vrhovne komande da se prekinu svaki odnosi nisu uspjeli, jer su ti odnosi od ranije bili uzeli maha. Možda bi se i uspelo preki-

²⁶⁰ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 147. Izvještaj štaba 18 hrvatske brigade 38. diviziji o dejstvu u srednjoj Bosni u julu 1944.

nuti ove odnose, ali bi naše jedinice bile onda nemoćne boriti se sa svim neprijateljima, zašto bi naročito nedostajalo municije.

Jednom riječju, ovde je apsolutno nemoguće vojnički komandovati, nego se sve zasniva na dobroj volji starešina ... Pod ovakvim okolnostima mi se borimo sa partizanima već gotovo pune dve godine, te nam zbog toga i ide ovako trajavo i nismo u stanju da damo ma gde ozbiljan otpor. Ovde svaka brigada čini zasebno telo, koje ako hoće izvršava, a ako neće, ne izvršava dobivena naređenja. Nema ništa vojničkog u sebi cela ova organizacija.

Mogu da kažem prosto, da se nismo oslonili na pojedine hrvatske garnizone po našoj manevarskoj sposobnosti, partizani bi nas potpuno već uništili.. «261

U poslednjim akcijama jedinice 11. divizije izbacile su iz stroja oko 2.000 neprijateljskih vojnika i oficira, zaplijenile velike količine oružja, municije i razne druge opreme, te uništile ili oštetile izvjestan broj industrijskih objekata i postrojenja u Derventi i Tesliću, a porušeno je i nekoliko kilometara važnih komunikacija. To je znatno ubrzalo raspadanje ostalih kvislinških formacija, prvenstveno domobranskih. Veliki broj zarobljenih domobrana ostajao je u našim jedinicama.

Zbog takvog razvoja događaja i da bi sprečio 6. proleterskoj i 11. krajiškoj diviziji pokret u istočnu Bosnu radi učešća u operacijama u Srbiji okupator je u rejon Derventa — Doboj — Maglaj — Žepče, Klačnice — Banjaluka i Kotor Varoš, privukao djelove 7. SS »Princ Eugen« divizije. Neprijatelj je primjenio defanzivni oblik dejstva zaštite komunikacije Brod — Sarajevo — Mostar zadržavajući na tom prostoru jače snage. Tim je oslabio svoje garnizone u gornjem toku rijeke Vrbasa i na prostoru Sarajeva. Ovo je omogućilo jedinicama 10. krajiške divizije da likvidiraju neprijateljsko uporište u Gornjem Vakufu i izvedu nekoliko uspješnih diverzija na vozove i željezničku prugu Travnik — Sarajevo — Mostar.²⁸²

²⁶¹ Arhiv VII (četnički fond) reg. br. 7/3, kut. br. 205.

²⁶² Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 79. Izvještaj štaba 5. korpusa od 22. avgusta 1944. Vrhovnom štabu o dejstvu u zapadnoj i srednjoj Bosni u julu.